

Vad gör vi nu?

*Bemötande och förebyggande
av sexuella övergrepp*

Riktlinjer

Innehåll:

Förord – Ärkebiskop Anders Wejryd	3
Inledning – Att tala sant om livet	5
Del 1: Teologi och människosyn	10
Grundläggande förhållningssätt.....	11
Stiftens kontaktpersoner för utsatta.....	12
Några centrala definitioner av sexuella övergrepp.....	14
Psykosociala aspekter av sexuella övergrepp.....	15
Människosyn och sexualitet.....	16
Del 2: Erfarenheter ur verkligheten	24
Dubbel skam – Att vara utsatt för övergrepp som pojke och man	25
Kvinna och förövare.....	35
Sexuell exploatering av barn och unga på nätet	37
När ord står mot ord – vad gör man då?	50
Andliga övergrepp och utsatthet i kyrkliga miljöer.....	54
Fallstudier	62
Del 3: Lagar och bestämmelser	66
Lagar och bestämmelser	67
Del 4: Goda rutiner och handlingsplaner	74
Kyrkans ansvar för förövaren.....	75
Att förebygga sexuella övergrepp bland ideella medarbetare.....	76
Vikten av reflektion med unga ideella ledare	77
Viktigt att tänka på med ideella medarbetare	78
Att rekrytera rätt person.....	79
När övergrepp sker – vad gör vi då?.....	82
Församlingens arbete mot kränkningar och övergrepp.....	83
Skapa goda rutiner	84
Handlingsplan	86
Vid misstanke – vad gör man när det gäller barn?.....	86
Kontakter med media.....	87
Codex Ethicus.....	88
Etiska riktlinjer för ledare i konfirmandarbetet	88
Nu när vi vet att det sker.....	89
Resurser i samhället.....	90
Centrala begrepp.....	92
För vidare information.....	95

*Goda liv förutsätter tillit.
Kristen tro bygger på
tillit till Gud. Men tillit
kräver ansvar. Den som
är föremål för förtroendet
måste visa sig värd det.*

Förord

Ojämlika relationer hör ihop med övergrepp. Verklig kärlek ställer parterna lika – men idealet fungerar inte alltid ens med det som tidvis varit verklig kärlek. Den som är i underläge kanske inte bara har svårt att få andras öra, hon eller han vänder åter och åter anklagelserna mot sig själv.

Övergrepp och ovälkomna sexuella närmanden finns överallt där människor är tillsammans. Liksom välkomna närmanden och spirande kärlek. Kristen tro vill visa på kärlekens kraft, den kärlek som inte söker sitt, både Guds kärlek och den kärlek vi människor kan bära fram och ta emot.

Många miljöer i vårt samhälle har visat sig rymma sexuella övergrepp. Även kristna församlingar. Sedan många år har Svenska kyrkan drivit ett omfattande arbete mot sexuella övergrepp och för att stödja utsatta människor. Både sanna och falska anklagelser är mycket allvarliga saker för de berörda och måste hanteras adekvat. Ärenden ska hanteras professionellt, och vid misstanke om brott polisanmälas. Med denna skrift vill Svenska kyrkan ge församlingarna ytterligare kunskap och konkreta verktyg för att ta sitt ansvar.

Anders Wejryd, Svenska kyrkans ärkebiskop

Inledning.

Att tala sant om livet

Att mötas, samtala, dela, utmana och beröra är en viktig del av mänskligt liv. Svenska kyrkan har en omfattande verksamhet där möten ingår, både mellan Gud och människor och människor emellan. Vårt mål är att erbjuda trygga mötesplatser i livets alla skeenden för människor oavsett ålder, kön, sexuell läggning, etnicitet eller funktionshinder. Vi utbildar personal, förtroendevalda och ideellt arbetande till ett professionellt förhållningssätt i mötet med människor.

Trots det har vi som kyrka erfarenhet av att en del personer missbrukar det förtroende de har fått och tillfredsställer egna sexuella maktbehov i kyrkliga sammanhang. Situationerna kan variera, men det handlar om maktmissbruk i sammanhang som borde präglas av tillit och förtroende, och relationerna är oftast asymmetriska och ojämlika.

Redan 1996 beslutade kyrkomötet att Svenska kyrkan på ett tydligare sätt skulle arbeta med att bemöta och förebygga sexuella övergrepp i kyrkliga sammanhang (OF1996:506). En representativt sammansatt arbetsgrupp tog fram *”Riktlinjer för handhavandet inom Svenska kyrkan av situationer där människor såväl barn som vuxna blivit utsatta för sexuella övergrepp av kyrklig personal”* och dessa antogs av Svenska kyrkans centralstyrelse 1998. Beslutet innebar bland annat att kontaktpersoner utsågs i alla stift till stöd för den som upplever sig kränkt av kyrklig medarbetare. Dessutom togs informationsbroschyrer fram, först på svenska och sedan också på finska, där Svenska kyrkans avståndstagande från alla former av sexuellt missbruk och övergrepp i kyrkliga miljöer tydligt beskrivs.

De första åren hade dessa rubriken: ”Att bryta tystnaden om sexuella övergrepp”, och 2002 ändrades rubriken till: ”Din kropp är din”. Stiftens kontaktpersoner har under alla dessa år tagit emot berättelser om våld och sexuella övergrepp i kyrkliga sammanhang. Enskilda personer har fått stöd till egna beslut i den vidare processen. Att i ett kyrkligt sammanhang utsätts för sexuella övergrepp kan sätta djupa spår i den enskilda människans livsberättelse. Det handlar om vår trovärdighet som kyrka att vi också i dessa sammanhang talar sant om livet, vilket kan handla om och leda till:

- att orka lyssna över tid till berättelser om sårbarhet och utsatthet
- att placera skulden där den hör hemma
- att erbjuda stöd till den drabbade (ofta är samtalsstöd/psykoterapi en del av uppgörelsen)
- att inte tala för enkelt om förlåtelse i en asymmetrisk och ojämlik relation
- att erbjuda stöd till förövaren i hans/hennes kontext
- att medvetet arbeta förebyggande genom utbildning och fortbildning

Mäns våld mot kvinnor och barn är ett stort socialt problem världen över och är också i Sverige ett omfattande samhällsproblem. Svenska kyrkan är på flera sätt engagerad i att bryta våldets cirklar, här hemma och via våra projekt utanför landets gränser, som fokuserar på kvinnor och barns mänskliga rättigheter. Handlingsplanen *Kyrkornas nej till våld mot kvinnor* beskriver och analyserar mäns våld mot kvinnor i dagens värld, och pekar på möjliga vägar ur misshandel och förtryck. Handlingsplanen har distribuerats till alla Svenska kyrkans arbetsplatser och kan beställas gratis från Informationservice, info@svenskakyrkan.se, telefon: 018-16 96 00. I det nationella nätverket av kontaktpersoner har vi sedan 1998 delat erfarenheter och insikter i arbetet med att stödja utsatta personer.

Revisionen bygger på den tidigare utgåvan av Riktlinjerna från 1998. Svenska kyrkans publikation *Mitt ibland oss, förebygga och hantera sexuella övergrepp mot barn* (2004) har också legat till grund för delar av det här dokumentet. Revisionen bygger dessutom på den omvärldsanalys som har vuxit fram i nätverket av stiftens kontaktpersoner för sexuella övergrepp. Den utsedda arbetsgruppen (se nedan) har identifierat följande områden att utveckla och fördjupa:

1. De sociala medierna

Idag erbjuder de sociala medierna nya möjligheter för kommunikation och kontaktskapande. Tyvärr ser vi också att dessa medier har gett nya ”möjligheter” för sexuella övergrepp, kränkningar och mobbing. Här behövs kunskap, nytänkande och medvetenhet bland kyrkans medarbetare när det gäller användning och omfattning av sociala medier. Speciellt är detta viktigt i barn- och ungdomsverksamheten.

2. De ideella medarbetarna (de frivilliga)

Svenska kyrkan har en stor skara ideella medarbetare i många verksamheter, både i våra församlingar i Sverige och i våra utlandskyrkor. De finns bland barn och unga, konfirmander, besökstjänst, lägerverksamhet med mera. Detta är en viktig del av församlingarnas arbete. Tyvärr finns det också i denna grupp personer som missbrukar sitt uppdrag. Hur kan församlingen säkra rekryteringen av ideella medarbetare med tydlighet om uppdrag, ansvar och etiskt förhållningssätt i arbetet? Den ideellt engagerade arbetar alltid på Svenska kyrkans uppdrag och är alltid ansvarig i de möten som uppstår i kyrkliga miljöer.

3. Pojkar och män som utsatta

Under åren har kontaktpersonerna tagit del av berättelser från pojkar och män som har blivit utsatta för sexuella övergrepp i kyrkliga miljöer och i den närmaste familjen. På detta område finns många tabun, och fortfarande mycket okunskap. Arbetsgruppen har tagit del av erfarenheter från forskare och nätverk i Norge och Sverige, som arbetar specifikt med pojkar och män som är utsatta för övergrepp. Vårt mål har varit att lyfta en fråga som berör långt fler än vi anar. Vi vill bereda rum för att pojkars och mäns berättelser om våld och sexuella övergrepp ska få plats också i kyrkliga sammanhang.

4. Kvinnor som förövare

Även om de flesta övergrepp fortfarande begås av män och pojkar, har vi fått ta del av forskning och statistik som visar att också kvinnor begår sexuella övergrepp, både mot pojkar och flickor. På detta område finns liten kunskap och många stereotypa attityder om kvinnors sexualitet att förhålla sig till.

Arbetsgruppens sammansättning

En arbetsgrupp påbörjade ett revisionsarbete hösten 2009, och skriften du läser nu är resultatet av denna revision. I arbetsgruppen har ingått:

Astrid Andersson Wretmark, TD, präst, kontaktperson för Visby stift
Johan Berkman, Svenska Kyrkans Unga

Rigmor Castor, sjukhusdiakon, f. d kontaktperson för Göteborgs stift
Nan Flodwall, Svenska kyrkans arbetsgivarorganisation

Maria Hammarström, Svenska kyrkans unga

Tina Johansson, präst, lärare i pastoralteologi avgick från gruppen i februari 2010 på grund av tidsbrist)

Bengt Stigner, kyrkojurist, kyrkokansliet i Uppsala

Inger Lise Olsen, handläggare för genderfrågor på kyrkokansliet i Uppsala, projektledare

Marja Anne Casparsson, journalist, sekreterare i revisionsgruppen

Under arbetets gång har vi haft stor glädje av möten med personer och nätverk som arbetar med liknande problemställningar. Bland dem vi mött finns bland andra:

Olof Risberg, Rädda Barnen

David Lagerlöf och *Helena Karlén*, ECPAT, (End Child Prostitution, Child Pornography and Trafficking in Children for Sexual Purposes)

Johan Nilsson och *Johan Alström*, Stockholms skolors ungdomsmottagning

Hans Åberg, Mansmottagningen mot våld i Uppsala

Mats Andersson, NETSCAN

Per Westberg, Svenska kyrkans arbetsgivarorganisation

Gisela Priebe, leg. psykolog/psykoterapeut, dr med vet

Ann-Christine Falk, samordnare på Isis, (Isis är en ideell, rikstäckande, tvärvetenskaplig intresseförening för yrkesverksamma som i sitt arbete möter sexuellt utsatta, förövare och/eller deras familjer).

Malou Magnusson, psykolog och psykoterapeut

Torbjörn H Andersson, psykoterapeut med en PhD i socialt arbete

Arbetsgruppen gjorde också en intressant och utmanande studieresa till Oslo januari 2010, med Den Norske kirkes Ressurssenter mot vold og seksuelle overgrep som värd.

Vi har också förtydligat kravet på fortbildning och utbildning av kyrkliga medarbetare i frågor som rör sexuella övergrepp. Bland annat pekar vi på behovet av öppna samtal kring sexualitet i våra verksamheter, inte minst bland konfirmander och unga. I dessa samtal ingår frågor om ansvar och respekt i sexuella möten, ungas sexuella identitet och hbt – frågor. Svenska kyrkan prioriterar idag barn, unga och utsatthet i sin verksamhet och i sitt strategiska tänkande.

Dokumentets användning

Dokumentet vänder sig till anställda, ideella medarbetare och förtroendevalda. Det innehåller konkreta riktlinjer och handlingsplaner, resoneringar och juridiska texter, intervjuer och faktarutor. Det innehåller även relevanta definitioner och webbadresser, samt litteraturhänvisningar. Arbetsgruppens önskan är att dokumentet ska upplevas som ett nyttigt instrument i Svenska kyrkans arbete med att kvalitetssäkra sin verksamhet. Dokumentet kan antingen läsas i sin helhet eller kapitelvis efter behov. Hela skriften finns även som pdf att ladda ner på Svenska kyrkans intranät och Svenska kyrkans webbsida, www.svenskakyrkan.se/sexövergrepp, www.svenskakyrkansunga.se samt på www.svenskakyrkan.se/arbetsgivare.

Någon har uttryckt det så här: ”Den bästa förebyggande hållningen är att veta att sexuella övergrepp förekommer, såväl i kyrkliga miljöer som i samhället i stort.” Vi har med smärta erfarit att det sker, och vi vill fokusera på fördjupad förståelse av dessa allvarliga fenomen och bemötande och förebyggande åtgärder.

Att tala sant om livet handlar också om att härbärgera det komplicerade. Vi har både förövare och utsatta i våra kyrkliga miljöer. Vi har som kyrka ansvar för båda. Att tala sant om livet kräver en ständig omvärldsanalys för att kyrkans medarbetare ska känna den värld de lever i. Vår förhoppning är att denna skrift ska vara en del i detta viktiga arbete.



Del 1: Teologi och människosyn

Grundläggande förhållningsätt

Handläggningen inom Svenska kyrkan av ärenden som berör frågor om sexuella övergrepp måste vara förankrad i följande grundhållningar:

Sexuella övergrepp är oacceptabla

Varje sexuellt övergrepp är oacceptabelt och kan också vara en brottslig handling. Den som misstänker att ett brott har begåtts ska anmäla detta till de rättsvårdande myndigheterna, polisen och socialtjänsten. (Se kapitel ”Rättsliga aspekter.”)

Sexuella övergrepp strider mot kristen människosyn och kyrkans uppdrag

Sexuella övergrepp strider mot kristen människosyn. När övergrepp begås av kyrkliga medarbetare strider det dessutom mot kyrkans uppdrag. För den som är vigd till tjänst är det också ett brott mot vigningslöftena. Sådana ärenden ska inte hanteras som en själavårdsfråga, utan handläggas som personalärende från arbetsgivarens sida och som tillsyns-ärende från domkapitlets när det gäller präster och diakoner.

Därför måste kyrkan...

... ta problemet på allvar

Sexuella övergrepp förekommer också i kyrkliga sammanhang. Det är viktigt att detta erkänns som ett allvarligt problem för kyrkan, oavsett om antalet ärenden är många eller få. De människor som har sådana erfarenheter måste bli trodda och tagna på allvar.

... vara den svagastes försvarare

I sin handläggning av dessa ärenden ska kyrkan ställa sig på den utsattas sida och inta positionen som den svagastes försvarare. Motiveringen till detta vilar på både allmänmänskliga och teologiska överväganden. Samtidigt förutsätts att förövaren blir sakligt och rättvist behandlad.

... visa respekt för lagstiftningen

Gällande bestämmelser i lag och avtal får inte försvagas eller åsidosättas med hänvisning till evangeliet. I ärenden som är anmälda eller kommer att anmälas till polisen är det viktigt att kyrkliga medarbetare samarbetar om alla förhållanden som rör saken och att utredningsarbetet överläts åt de rättsvårdande myndigheterna, polisen och/eller socialtjänsten.

... vara en trygg plats

För att kunna vara en trygg mötesplats för såväl medarbetare som besökare måste kyrkan besluta om åtgärder för handläggningen av dessa frågor och skapa ett klimat där utsatta får mod att ta upp sin sak. Vid misstanke om brott ska händelsen anmälas till rättsvårdande myndigheter. Handläggningen ska ske med vishet och sunt förnuft.

... vara ansvarig för kompetent handläggning

Kyrkan som arbetsgivare måste satsa tid och pengar på att bygga upp kompetens för att kunna möta problemet på ett så adekvat sätt som möjligt. Med kompetens menas i detta sammanhang först och främst insikt i övergreppsproblematiken och juridisk kunskap. Genom utbildning och fortbildning höjs den teoretiska kunskapsnivån hos kyrkans medarbetare. Genom handledning och reflektion integreras kunskap med erfarenhet till fördjupad insikt och självkänedom. Sådant förebyggande och kompetenshöjande arbete bör fortgå över tid och omfatta både anställda och ideellt engagerade personer som möter människor i utsatta och sårbara livssituationer. Kyrkan måste så långt det är möjligt ta ansvar för att förövaren hindras att fortsätta övergreppen. Det handlar främst om aktiva åtgärder av arbetsrättslig art.

Stiftens kontaktpersoner för utsatta

Uppdraget

I varje stift finns sedan 1998 två kontaktpersoner utsedda av stiftet, en man och en kvinna. Deras uppgift är att vara till stöd för den som upplever sig kränkt av en anställd, förtroendevald eller ideellt arbetande inom Svenska kyrkan. Vi vill på detta sätt ta ansvar för eventuella övergrepp i kyrkliga miljöer när det gäller barn, ungdomar eller vuxna. Kontaktpersonerna är till för att lyssna, ge stöd till egna beslut och förmedla kontakter till myndigheter och organisationer och samtalsstöd.

Kontaktpersonerna och tystnadsplikten

De av stiftens kontaktpersoner som är präster eller diakoner har särskild anledning att vara uppmärksamma på vad som gäller i samtal med dem som utsatts för sexuella trakasserier och övergrepp. De måste se till att samtalet inte får karaktär av enskild självvård, för att de ska kunna rapportera vidare till andra som ska ta hand om frågan och föra arbetet vidare. Uppgiften är att stödja den som är utsatt och förmedla kontakter, men inte att vara den som ger självvård eller samtalsterapi. Ibland är det att föredra att kontaktpersonen samtalar med den som är utsatt tillsammans med någon annan. Det åligger den som har klart avgränsad tystnadsplikt vid enskild självvård att vara tydlig med vad som gäller i den aktuella situationen.

Organisation

Kontaktpersonerna ingår i ett nationellt nätverk för kontinuerlig fortbildning och kollegialt stöd. Det nationella arbetet koordineras av handläggaren för genderfrågor vid Utvecklingsenheten på Svenska kyrkans nationella kansli i Uppsala. I nätverket ingår också en representant för Svenska kyrkans Arbetsgivarorganisation. I det nationella arbetet ingår även en ständig bevakning av Svenska kyrkans policy i dessa frågor, utbildnings- och fortbildningsinsatser samt en fortlöpande utvärdering av arbetet enligt dessa riktlinjer.

Kontaktpersonerna presenteras med namn och telefonnummer i en broschyr som ständigt uppdateras, på svenska och finska.

Dessa kan beställas gratis från Svenska kyrkans informationsservice, info@svenskakyrkan.se, telefon: 018-16 96 00.

De är också presenterade på Svensk kyrkans hemsida:

www.svenskakyrkan.se

De flesta stift har också egna foldrar, där de presenterar arbetet med att förebygga och bemöta sexuella övergrepp i kyrkliga sammanhang, samt stiftens egna kontaktpersoner.

Denna information finns även på stiftens hemsidor.

Några centrala definitioner av sexuella övergrepp

Sexuella övergrepp

Sexuella övergrepp är ett samlingsbegrepp som omfattar allt från sexuella trakasserier av olika slag till våldtäkt, såväl brottsliga handlingar som moraliskt klandervärda sådana. Det rymmer alltså ett spektrum av handlingar och upplevelser, men i allmänhet med en och samma grundförutsättning – en person utsätts mot sin vilja för något av en annan person. Det kan gälla allt från kommentarer, antydningar och anspelningar av sexuell natur till sexuella handlingar. Som ett exempel kan nämnas nedsättande kommentarer som personer med homosexuell läggning kan få ta emot.

En viktig aspekt att lägga märke till är frågan om beroende och makt. I relationen mellan en arbetsledare och en medarbetare finns ett beroendeförhållande. På motsvarande sätt är den som söker sig till kyrkans verksamhet i någon mån beroende av den anställda i församlingen. Att utnyttja ett sådant beroendeförhållande för egna behov, är svika det ansvar och förtroende man fått.

Dock är det inte alltid entydigt. En handling som definieras som sexuellt övergrepp kan också ha startat i något som de inblandade trodde var ömsesidigt. I andra fall kan längtan efter tröst, trygghet och ömhet kanske leda längre än man egentligen vill. Det som är avgörande i alla sådana situationer är att den person som möter dessa människor i sin tjänsteutövning agerar professionellt, vet var gränsen går och själv tar ansvar för gränssättning.

Ett nyckelord i definitionen är ovälkommet. Den som utsätts för sexuella övergrepp blir föremål för handlingar av sexuell natur som är ovälkomna, inte önskade och inte ömsesidiga eller som man inte förstår innebörden av. Sådana handlingar innebär att den utsatta känner sig kränkt och att förövaren överskrider de naturliga gränserna för den personliga integriteten. Sammanfattningsvis kan man säga att sexuella övergrepp är varje slag av ovälkommet sexuellt uppträdande i ord eller handling.

Grooming är beteckningen för en relation som långsamt byggs upp till ett barn eller minderårig, för att sedan sexualiseras i ord och handling. Detta sker idag både på nätet och i verkliga livet. Just för att en relation byggs upp över tid, kan ofta den minderåriga känna sig delaktig och skyldig

till det som händer och skuld om hon/han avvisar det sexuella initiativet. Det sker en maktförskjutning, där ”vänskapen” blir sexuell. Det kan också vara svårare att anmäla, då det är en ”trygg och bra vuxen” som barnet känner väl, som begår övergreppet.

Den utsatta och förövaren

Genom att benämna en person som ”offer” riskerar man både att överbetona en passivitet i ”rollen” och att denna blir permanentad. Visserligen innebär övergreppssituationen ingen valmöjlighet, men vi väljer i denna rapport att tala om den utsatte eller den utsatta. Den som begår övergreppen benämns förövaren. Förövaren kan vara såväl en anställd, förtroendevald eller ideell medarbetare.

En utförligare lista på centrala begrepp finner du på sidan 92.

Psykosociala aspekter av sexuella övergrepp

Varje sexuellt övergrepp innebär ett stort lidande för den utsatta. Det gäller inte minst i kyrkliga sammanhang där det ofta finns en förväntan om att kyrkan ska vara en trygg plats. Sexuella övergrepp medför därför också ett allvarligt problem för kyrkans trovärdighet. Även sexuella relationer som inleds högst frivilligt och önskat kan bli komplicerade om parterna har mycket olika makt och inflytande.

Sexuell kontakt mellan en auktoritetsperson som har en hjälparroll och den hjälpsökande kan få karaktär av incest, även om inget biologiskt släktband finns. En sådan erfarenhet efterlämnar brusten tillit, djup besvikelse och skador i personlighetens utveckling, i självkänsla och i upplevelsen av sexuell identitet. Man förväntar sig som hjälpsökande att finna stabila personer och ett professionellt förhållningssätt hos människor som representerar Svenska kyrkan. Om förövaren har ett kyrkligt uppdrag, uppstår lätt en religiös överbyggnad som kan göra att människor sviktar i sin tro. Det blir svårt att tro på en kärleksfull Gud när den som företräder Gud uppträder kränkande och kärlekslöst.

Ofta visar sig skadorna först senare i livet och för då med sig svårigheter att leva i nära relationer, till exempel att ha ett gott sexuellt liv, att klara graviditet och föräldraroll. Vanliga och bestående skadeeffekter kommer till uttryck i depressioner, ångest, känslor av orenhet, skam- och

skuldkänslor och ökad självmordsrisk. Det finns tecken på att sexuella övergrepp är starkt överrepresenterade bland patienter inom psykiatrin. Många som varit utsatta för övergrepp kräver långvarig både medicinsk och psykoterapeutisk behandling, vilket förutom lidandet medför betydande ekonomiska konsekvenser för den drabbade och för samhället.

På sidan 54 har sjukhusdiakonen Rigmor Castor beskrivit sina möten med människor utsatta för sexuella och andliga övergrepp.

”Kristen människosyn har inte med någon självklarhet omfattat jämlikhet när det gäller mäns och kvinnors sexualitet och inte heller när det är fråga om olika sexuell läggning”.

Människosyn och sexualitet

Med människosyn avses uppfattningar om människans grundläggande egenskaper, hennes möjligheter och begränsningar. Människosynen hör nära samman med livsåskådningar eller ideologier.

FN:s stadga från 1945 ger i trettio artiklar uttryck för mänskliga fri- och rättigheter och vill skydda alla människors lika värde. Dessa artiklar har senare följts av ett antal konventioner som olika stater kunnat ansluta sig till, bland annat 1979 om avskaffande av diskriminering av kvinnor och barnkonventionen 1989 om barns rättigheter.

Kristen människosyn grundas i Bibelns skapelsetanke och i Jesu undervisning och hävdar alla människors lika värde. Människan är skapad till Guds avbild, heter det i Första Mosebok, till man och kvinna skapade han dem. Sexualiteten är en del av den goda skapelsen. Den är en gåva till människorna och en förutsättning för mänsklighetens överlevnad. Den kan användas för det goda men också destruktivt till skada, övergrepp och våld.

Även om kristen människosyn framhåller att alla människor är lika mycket värda har det inte sett ut så i praktiken. Jesus undervisning framhöll kvinnors och barns värde på ett sätt som var uppseendeväckande i en tid och kultur som var starkt patriarkaliskt präglad. Kristen människosyn har inte med någon självklarhet omfattat jämlikhet när det gäller mäns och kvinnors sexualitet och inte heller när det är fråga om olika sexuell läggning.

I Höga visan i Gamla testamentet finns en framställning av sexualitet, där också kvinnans lust får minst lika mycket sensuella uttryck som mannens. Men typiskt nog har det ofta ifrågasatts om Höga Visan verkligen hör hemma i bibeln. En annan gammaltestamentlig skildring av sexuell lust är berättelsen om kung David och Batseba. Han förför henne och när hon sedan väntar barn med honom ser han till att hennes man blir dödad i en drabbning så att han kan ta henne till hustru. Här är det fråga om en ojämlik relation och utövande av makt.

Normgivarna i samhället och i kyrkan har företrädesvis varit män. Först under senare decennier har vi sett att kristen människosyn har gett utrymme åt kvinnors sexualitet. Det är också mycket sent som man gett utrymme åt människors lika värde oavsett sexuell läggning.

Några årtal att lägga märke till: 1944 avkriminaliserades homosexualitet i Sverige. 1979 ströks homosexualitet ur Socialstyrelsens sjukdomsklassifikation. 1989 infördes i brottsbalken ett förbud mot att diskriminera homosexuella.

”Man kan tala om tillitsmakt. Med det menas den makt och det inflytande som en person eller institution får över en eller flera människor på grund av den tillit som en position eller roll öppnar för”.

Tillit och makt

Mänskliga relationer bygger på tillit och samtidigt någon form av makt. Makt är i sig själv etiskt neutral men medför möjlighet till både gott och ont. Vi är utlämnade åt varandra i vårt sätt att förhålla oss till varandra och vi har ansvar för hur vi förhåller oss. När sexualitet används till utövande av makt så att den svagare parten försätts i ett underläge är makten asymmetrisk och innebär ett missbruk. Man kan tala om tillitsmakt. Med det menas den makt och det inflytande som en person eller institution får över en eller flera människor på grund av den tillit som en position eller roll medför. I kristna sammanhang förstärks graden av tillitsmakt när man utger sig tala med en auktoritet given av Gud.

Tillitsskapande faktorer som hör ihop med position eller roll kan vara ålder, kön, kunskap, andlighet, värtalighet eller annat. Den som innehar en andlig tillitsposition uppfattas ofta som en som talar och handlar på både kyrkans och kyrkans Herres vägnar och åtnjuter därför stor tillit. Ju större tillit man möts med, desto större makt har man över den andres liv och desto större ansvar för att inte missbruka makten.

Den som blir utsatt för en sexuell kränkning blir inte enbart indragen i sexualiserade handlingar utan kan också drabbas av en förvrängd verklighetsuppfattning. Det sker när hanteringen av ärendet bidrar till att dölja att det verkligen rör sig om en kränkning och därmed förstärker den utsattes upplevelse av att vara medskyldig. Man kan här tala om definitions-makt.

En organisation utövar makt genom sin kultur och sin speciella struktur. En osund glorifiering av förkunnare och ledare i en kyrka kan leda till att människors känslighet för att avslöja maktmissbruk reduceras. En teologi som ensidigt lägger vikt vid synd som en kränkning av Guds bud, kan bidra till att försvaga insikten av att synd också handlar om kränkning av medmänniskor och att detta förutsätter en mellanmänsklig uppgörelse. En risk kan vara att representanter för kyrkan kan lida skada om sexuella kränkningar blir kända och därför väljer man att täcka över och tysta ner. Den enskilde drabbade ska inte behöva bli åsidosatt av hänsyn till kyrkan och dess representanters behov av makt och kontroll.

Könsmaktsordning innebär att samhället är uppbyggt och fungerar utifrån en ordning som systematiskt underordnar kvinnor i förhållande till män. Det visar sig bland annat i mäns högre löner och större makt inom näringsliv och politik. Detta fenomen ser vi också i Svenska kyrkan. Mäns våld mot kvinnor är den yttersta konsekvensen av det ojämställda samhället. De fem härskarteknikerna är: osynliggörande, förlöjligande, undanhållande av information, dubbelbestraffning och påförande av skuld och skam. Om man eftersträvar jämlikhet i samhället och vill granska kulturell och strukturell makt i en organisation som exempelvis kyrkan är det angeläget att vara medveten om den rådande könsmaktsordningen.

Vad säger då Nya Testamentet? Nyckelställena för kvinnors underordning är följande: Ef. 5:21, 24. "Underordna er varandra i vördnad för Kristus... Och liksom kyrkan underordnar sig Kristus, så skall också kvinnorna i allt underordna sig sina män." Kol. 3:18. "Ni kvinnor, underordna er era män, som det anstår kristna. Ni män, älska era hustrur och var inte elaka mot dem." Dessutom möjligen, men med

annan infallsvinkel 1 Petr. 3:1. ”Och ni kvinnor, underordna er era män, så att också de som inte vill tro på ordet kan vinnas utan ord tack vare sina hustrur...” Jesus talar däremot inte om kvinnors underordning i sin undervisning. Han lyfter tvärtom fram kvinnorna som i den judiska traditionen saknade religiös myndighet, och han visade att barn räknas och värderas högt i Guds rike. Man får samtidigt komma ihåg att Jesus levde och var verksam i ett patriarkaliskt samhällssystem, där könsmaktsordningen var tydlig och accepterad.

Det är inte riktigt så enkelt som att könsmaktsordningen enbart handlar om hur kvinnor är underordnade män. Många menar sig ha stöd i både bibeltexter och traditionen att kvinnor ska vara underordnade. Kvinnor i maktpositioner inom kyrkan och samhället i stort, kan dra nytta av den status som män brukar få. På det sättet kan man spela med i ett spel som man i strävan efter jämlikhet skulle vilja upphäva men ändå upprätthåller.

”Den som blir utsatt för en sexuell kränkning blir inte enbart indragen i sexualiserade handlingar utan kan också drabbas av en förvrängd verklighetsuppfattning. Det sker när hanteringen av ärendet bidrar till att dölja att det verkligen rör sig om en kränkning och därmed förstärker den utsattes upplevelse av att vara medskyldig. Man kan här tala om definitionsmakt”.

Utsatthet och förövare

I samband med sexuella kränkningar, ses ofta den utsatta eller utsatte som ett offer, och den andra parten som förövare. Det kan leda fel att benämna den som är utsatt som offer, eftersom offertanken i kristen förkunnelse har positiv laddning, att offra sig för någons skull, att leva uppoffrande för någon eller för något som man uppfattar som en livsuppgift och ett uppdrag. Den som utsatts för sexuell kränkning ska inte förväntas tolka erfarenheten som offer med positiv laddning och ska heller inte med nödvändighet förväntas förlåta förövaren. Därför bör man undvika att tala om offer när det gäller den som är utsatt för kränkning.

Offer kan definieras som någon eller något som får lida utan egen skuld och har själv inte ansvar för det som inträffat. Detta gör att benämningen offer, trots allt kan ha en positiv laddning i många medvetande, nämligen att den som är ett offer är en förlorare som har rätt till omsorg och sympati och som inte har kontroll över sitt liv. Det finns en risk att den som utsatts för kränkning gör upplevelsen av att vara utsatt till en del av sin identitet. Det är skillnad mellan att vara offer och att vara överlevare.

I en del resonemang kring offer och förövare i samband med sexuella kränkningar förekommer tankar om att också förövare är offer, nämligen för omständigheter i sitt liv och sin bakgrund. Vissa förövare har själva utsatts för kränkningar. Detta ursäktar inte att förövaren själv kränker. I kristen människosyn har en människa ansvar för sina handlingar. Där en verklig och erkänd skuld finns kan förlåtelse vara aktuell. Att fränkänna en människa ansvar för sina handlingar är också en kränkning av den personens människovärde. Att vara människa är att ha ansvar och ha möjlighet att känna skuld.

Skuld, skuld känsla och skam är begrepp som ofta blandas samman. Skulden är inte sällan förenad med känslor av skam. Men medan skulden är den enskildes insikt om att han eller hon felat, är skammen alltid social. Skam är blygsel över att andra ska veta vad man gjort eller varit med om. Det är viktigt att man skiljer på verklig skuld och skuld känslor. Verklig skuld kan förlåtas. Och skam kan bearbetas. Det är inte ovanligt att den som utsatts för ett övergrepp känner skam. Den som utsatts för ett övergrepp behöver hjälp att se att skulden ligger hos förövaren. Och förövaren kan behöva hjälp att stå ut med sin skam för att våga gå nära sin skuld.

Samhällets strukturer och kulturella förväntningar uppmuntrar kvinnors skamkänslor. Kan detta höra ihop med kvinnors lägre självkänsla och självrespekt? Kan det i så fall vara bakgrunden till att kvinnor tycks vara mer benägna att vilja förlåta? Har kvinnor lägre värde? Definitivt inte enligt kristen människosyn. Luthers Lilla Katekes har däremot förstärkt hufvaderns ställning och samhällets synsätt överordnar mannen i familjen. En man har kunnat tvinga sin hustru till samlag utan att det betecknats som våldtäkt. Inte förrän 1965 ändrades lagen så att våldtäkt inom äktenskapet kunde lagföras. Inte förrän 1982 föll kvinnomisshandel inom äktenskapet under allmänt åtal. Detta säger något om samhällets maktstrukturer som kyrkan alltför lätt accepterat.

Förlåtelse och försoning

Förlåtelse är ett centralt och viktigt begrepp i kristen tradition. Jesus uppmanar i sin undervisning att vi ska förlåta. En människa som blivit kränkt upplever sitt värde som människa förminskat. Kränkningen innebär bristande respekt för den andres värde och rättigheter. Var ligger ansvaret för förlåtelsen och kan allt förlåtas? Finns sådant som inte ens bör förlåtas? Förmågan att känna skuld är början på en process som kan leda till förlåtelse. Förlåtelse handlar om relationer och kan enbart ske mellan två eller flera personer. På ett mellanmänniskt plan finns sådant som somliga anser inte kan förlåtas, exempelvis grymma övergrepp, tortyr och misshandel. Guds förlåtelse däremot kan människor inte reglera.

Försoning utan förlåtelse är möjlig. Ett tydligt exempel kan man se i Sydafrika där de utsatta tvingas leva vidare sida vid sida med förövarna. Det betyder inte att apartheidpolitikens kränkningar och grymheter är förlåtna. Försoning förutsätter inte den andres erkännande utan handlar om att den som drabbats kan acceptera att det som hänt har hänt och ändå gå vidare med livet. Att försonas är inte detsamma som att förlåta. Det handlar närmast om att acceptera. Den som förlorat sina närmaste i nazismens förintelseläger kan försona sig med detta men kan inte avkrävas att förlåta dem som åstadkommit anhörigas död. Det kan finnas situationer då förlåtelse skulle vara möjlig, men då en utsatt inte kan förlåta eller behöver tid för att kunna nå fram till den.

Förlåtelse ingår som en del av det vidare begreppet försoning. En människa kan komma att se sin delaktighet i brutna relationer. Att erkänna att man handlat fel är ett uttryck för människans grundläggande värdighet. För den kristna människan bekräftar bekännelsen av synd att hon är Guds avbild och har del i Guds helighet. Guds förlåtelse innebär befrielse till nytt liv, där möjlighet finns att ställa till rätta eller förändra det som blev fel i det förflutna. Förlåtelse människor emellan kan aldrig vara ett krav, den måste ges som gåva. Verklig förlåtelse är ett mirakel. Försoning betyder vilja till förändring, att inte häfta fast vid gamla mönster och se framåt med ny blick på livet. I försoning ingår också människans möjlighet att förlåta sig själv. Det kan för en del vara den svåraste sidan av förlåtelsen. Det gäller vid kränkningar och övergrepp både den som är utsatt och den som är föröware.

”För den som utsatts för övergrepp i en kristen miljö och kanske av en person som utnyttjar en förtroendesituation kan vägen till försoning med det som hänt vara lång och ta lång tid. Att avkräva den utsatte att kunna förlåta är ett ytterligare övergrepp. Man kan behöva stöd i processen som kan leda till försoning och som kanske kan innehålla förlåtelse. En del kristna stöder sig på Jesu bön på korset: ”Fader, förlåt dem ty de vet inte vad de gör.” Det ofattbara i livet kan bara Gud ta hand om.”

Är försoning efter svåra övergrepp möjlig? Det beror på. Förlåtelse är en personlig respons på en personlig, moralisk skada. Samhället sysslar inte med förlåtelse utan intresserar sig för rättvisa. Samhället har möjlighet att åter välkomna en felande i gemenskapen efter avtjänat straff. Även människor som begått onda handlingar har rätt till en andra chans att försöka leva värdigt och ansvarigt. Ansvaret för den felandes moraliska rehabilitering är inte den utsattes utan hela samhällets moraliska gemenskap. I kristna sammanhang framhävs Jesus undervisning om att inte döma. I Matt. 7:1 heter det: ”Döm inte, så blir ni inte dömda. Ty med den dom som ni dömer med skall ni dömas, och med det mått som ni mäter med skall det mätas upp åt er.” Detta är inte detsamma som att släta över och bortse från det som bryter mellanmänskliga relationer utan Jesus ord visar en etisk grundhållning: man kan inte kräva mer av någon annan än man kräver av sig själv. Den andres människovärde är lika stort som mitt eget.

För den som utsatts för övergrepp i en kristen miljö och kanske av en person som utnyttjar en förtroendesituation kan vägen till försoning med det som hänt vara lång och ta lång tid. Att avkräva den utsatte att kunna förlåta är ett ytterligare övergrepp. Man kan behöva stöd i processen som kan leda till försoning och som kanske kan innehålla förlåtelse. En del kristna stöder sig på Jesu bön på korset: ”Fader, förlåt dem ty de vet inte vad de gör.” Det ofattbara i livet kan bara Gud ta hand om.

Att läsa vidare:

Ann Heberlein, *Kränkningar och förlåtelse* (Bokförlaget Thales 2005)

Ann Heberlein, *Det var inte mitt fel: Om konsten att ta ansvar* (ICA Bokförlag 2008)

Ann Heberlein, *Den sexuella människan. Etiska perspektiv* (Studentlitteratur Lund 2004)

Katarina Swahnberg, *Prevalence of gender violence. Studies of four kinds of abuse in five Nordic countries.* (Linköping University Medical Dissertation no.794, Linköpings universitet, Faculty of Health Sciences 2004)

Trine Anstorp, Beate Indrebo Hovland, Elisabeth Torp (red.), *Fra Skam til Verdighet. Teologisk og psykologisk arbeid med vold og seksuelle overgrep.* (Universitetsforlaget Oslo 2003)

Eva Lundgren, *I Herrens vold* (Cappelen förlag, 1985)

Kärlek, samlevnad och äktenskap. Rapport från en offentlig hearing den 6–9 september 2004. (Svenska kyrkans utredningar 2005:1)

Tormod Kleiven, *Intimitetsgrenser og tillitsmakt* (Det teologiske Menighetsfakultet, 2008)

LVE, *Kyrkornas Nej till våld mot kvinnor, en handlingsplan* (2001)

FN:s konvention om Barnets Rättigheter



Del 2: Erfarenheter ur verkligheten

Dubbel skam – Att vara utsatt för övergrepp som pojke och man

Ett övergrepp är respektlöst, ojämnt och handlar om en maktstruktur, oavsett om den utsatta är en pojke eller flicka, en man eller kvinna. Ofta kan pojkar själva tala om en extra skam då man utsatts för övergrepp. Det kan till stor del handla om samhällets stereotypa könsroller, där vi har lättare att se en flicka eller kvinna som utsatt, kränkt eller våldtagen. Samtidigt vet man idag att sexuella övergrepp på pojkar förekommer i större utsträckning än man tidigare trott och att mörkertalet tros vara stort, både i Sverige och globalt. För många ger dessa övergrepp men för livet både fysiskt, psykiskt och mentalt.

Genom att samhället ofta inte ser den utsatta pojken på samma sätt som man ser den utsatta flickan, blir konsekvenserna att övergreppen lättare får fortgå. Många män vittnar om hur de var offer som barn men osynliga som vuxna, inte sällan med ett dysfunktionellt liv på flera områden. Många män väljer även att vara tysta om sin utsatthet av rädsla att bli misstänkliggjorda, ses som omanliga eller att bli sedda som homosexuella. Att bära på ett sådant trauma kan sätta djupa spår, särskilt om personen inte får den hjälp och det stöd som han behöver. Forskning visar att man oftare frågar kvinnor än män om de varit med om sexuella övergrepp, trots att de kan uppvisa identiska psykiska symptom.

Följdverkningar av sexuella övergrepp kan handla om exempelvis tillitsstörningar, svårigheter med att sätta gränser, problem med relationer och sexualitet, skuld och skamkänslor, självhat, lättare att tillgodose andras behov än sina egna, vrede och sorg. Det kan även, men behöver inte, leda till att man utvecklar en egen förövarmentalitet om man inte får vård.

Många barn som utsätts för övergrepp kommer ofta från på olika sätt otrygga och dysfunktionella miljöer, med få trygga vuxenkontakter att luta sig mot. Som kyrka är det viktigt att ha beredskap för denna typ av problematik i mötet med människor. Människor som är trasiga har inte sällan denna erfarenhet med sig. Att kunna lyssna, våga fråga och hjälpa personen vidare till hjälp kan vara avgörande.

Även riktlinjerna från 1998 talar om att sexuella övergrepp begås mot kvinnor såväl som män, pojkar såväl som flickor. Genom stiftens kontaktpersoner har vi sedan dess tagit del av flera berättelser om övergrepp mot pojkar i kyrkliga sammanhang, en grupp som tidigare fått lite eller ingen uppmärksamhet. Det är viktigt att bereda rum för pojkars och mäns berättelser om våld och sexuella övergrepp, även i Svenska kyrkan.

*”Det är viktigt att avdemonisera förgriparen.
Det betyder att göra den som förgripit sig till en
människa och inte till en demon. Om han eller hon
däremot får mänskliga egenskaper, går det också
att förstå det som skett på ett annat sätt.
Då blir det även lättare att lägga ansvaret på den
som begått övergreppen. I många fall visade
förgriparen offret omsorg. Exempelvis ett barn
som utsattes och sedan såg förövaren gripas,
uttryckte för polisen att ”Min enda vän är borta”.
En annan sade att ”Han var den ende som såg mig”. ”*

Synen på manlighet är det största hindret

– Vi har fortfarande svårt att se män som offer och kvinnor som förövare i vår kulturella kontext. Våra föreställningar är väl cementerade. Men genom det gör vi det även möjligt för övergreppen att få fortgå. Många män är därför offer som barn men osynliga som vuxna.

Torbjörn Herlof Andersen är i grunden psykoterapeut och familjeterapeut och har en PhD i socialt arbete. Idag arbetar han även på *Kirkens Ressurs-senter mot vold og seksuelle overgrep* i Norge, där han tagit initiativ till Adam, den del av centret som arbetar med utsatta män. Intresset för utsatta män i kyrkliga miljöer började med ett möte han hade med en

ung man som utsatts för övergrepp i en kristen miljö. Det mötet ledde fram till boken och avhandlingen *Tause menn* (2001) som handlar om övergrepp på män i kristna miljöer.

- Övergrepp som sker i kristna miljöer blir lätt något exotiskt. Det är samma sak som med utsatta män generellt. Det är något konstigt, något vi knappt vågar ta på allvar, än mindre gå in i, säger han.

Den amerikanska forskaren Richard Gartner menar att fyra av fem av dem som våldför sig på andra själva har utsatts för övergrepp. Men bara en av fyra som blivit utsatta, förgriper sig i sin tur på andra. Till stor del är det en myt att man automatiskt utsätter andra om man själv utsatts för sexuella övergrepp, menar Torbjörn. Men den myten har överskuggat att dessa ”potentiella förgripare” faktiskt varit utsatta för sexuella övergrepp. Idag vet vi också i allt högre utsträckning att även män och pojkar blir offer för sexuella övergrepp. Det händer både män och kvinnor och även förövaren kan vara av båda könen.

- Men de gamla bilderna vi har kan lätt ställa till problem för oss, när vi automatiskt ser flickor och kvinnor som offer, och män som förövare, säger han.

Statistik säger att minst fem procent av alla män har blivit utsatta för övergrepp innan de fyllt 18 år, lågt räknat. Man uppskattar att två tredjedelar av barnen som blir utsatta får skadeverkningar, där somliga även blir invalidiserade i någon form. I sin avhandling i socialt arbete på temat *”Sårbar og sterk. Menn som har vært utsatt for seksuelle overgrep i oppveksten: en kvalitativ studie av sosiale og kulturelle faktorerers innvirkning på virkelighetsskapning og mestring”*, har Torbjörn intervjuat femton män mellan 20–65 år, alla utsatta för övergrepp av manliga förövare. Där finns ett spektrum av offer och förövare ur alla samhällsklasser och inkluderar mer än bara den religiösa kontexten.

- Som man kan det handla om att våga berätta om utsattheten, trots de rädslor som medföljer att bli bedömd eller misstänkliggjord.

Torbjörn menar att när vi inte tar mäns berättelse på allvar kring övergrepp eller misstänkliggör dem, är det ett övergrepp i sig, liksom myten att ”Män är inte offer” och ”Män blir inte våldtagna”. Den omöjliggör att man kan tala om det som skett. Istället behöver man bidra till att problematiken blir mer synlig ur ett genusperspektiv.

- För många är övergreppet som ett Kainsmärke i pannan, berättar Torbjörn. Kanske man försöker få det att låta som en tidig sexdebut, om det var en kvinna som begick övergreppen. Är förgriparen däremot en man, är det inte möjligt. Det finns inga självklara samband mellan övergrepp och dess efterföljder. Men i många fall resulterar övergreppen i betydande negativa konsekvenser. Och i en stor del av fallen talar vi om skador för livet.

Torbjörn talar om maktstrukturer som ligger till grund för att övergrepp har kunnat ske och fortsätter att ske inom kyrkan: ”En Guds man gör ju aldrig något fel”. Där ligger maktmissbruket. Man ser det i katolska kyrkan men även i den lutherska. Det finns en stark respekt för prästen, även från föräldrarnas sida, vilket gör det nästan omöjligt att tala om det man varit med om. Det var boken *”Ulvar i lammeflokken”* (1997), som ledde till att Torbjörn blev engagerad i fenomenet kring sexuella övergrepp i kristna miljöer.

- Men det var 19-åringen som var den verkliga ögonöppnaren när det gällde sexuella övergrepp mot pojkar och män. Där handlade det även mycket om svek, där föräldrarna ”gjorde upp” med förövaren istället för att konfrontera honom. De gick till och med på hans bröllop trots att de visste vad han utsatt deras egen son för. Skulden och skammen sitter djupt. Detta blir ofta flerdubbelt i kristna sammanhang: synd, offer, sexualitet, upphetsning, utlösning. Det blir en dubbel rädsla och skuld. Även tankar väcks: Är jag homosexuell nu? Kommer jag att förgripa mig på andra?

Många som utsätts får det svårt i livet med en dålig relation till sin egen kropp och identitet. Somliga blir asexuella, andra hypermanliga eller kriminella medan vissa gör sig oattraktiva på olika sätt.

- Ofta syns det inte utanpå vem som blivit utsatt. Men om ett barn exempelvis plötsligt betar sig väldigt annorlunda eller får ett sexualiserat språk, kan det vara ett tecken på någon form av övergrepp. Jag vet en pojke som utsattes för övergrepp av sin mor. Han gömde sig ofta under trappan in till huset. Man behöver våga se tecken på övergrepp.

Men relationen till förövaren är inte alltid bara svart. ”Övergriparen var den enda som såg mig” har någon sagt, vilket visar tydligt att förgriparen inte sällan får dubbla roller.

- Det är viktigt att avdemonisera förgriparen. Det betyder att göra den som förgripit sig till en människa och inte till en demon. Om han eller hon får mänskliga egenskaper, går det också att förstå det som skett på ett annat sätt. Då blir det även lättare att lägga ansvaret på den som begått övergreppen. I många fall visade förgriparen offret omsorg. Exempelvis ett barn som utsattes och sedan såg förövaren gripas, uttryckte för polisen att ”Min enda vän är borta”. En annan sade att ”Han var den ende som såg mig”.

Torbjörn tror att sveket blir ännu större när förgriparen är en präst eller en kristen företrädare. Också för att omgivningen inte alltid kan ta in det och förgriparen ofta är idealiserad och oantastlig. Det kan göra det så oerhört svårt att tala om.

- Ofta är det ingen tillfällighet vem förövaren väljer ut. Och många förvanskar verkligheten för att kunna legitimera det inträffade. ”Jag var ju bara god mot dem”, som en pastor i Brasilien sade efter att ha förgripit sig på elva adoptivsooner. Många försöker även förklara det inträffade för sig själva.

Kopplingen till tanken att man blir homosexuell av övergrepp, stämmer inte heller, menar Torbjörn. Men det är ofta ytterligare en faktor som gör att män inte vill tala om det. Övergrepp är en mänsklig erfarenhet, menar han, inte en könserfarenhet. I det ögonblick du blir våldtagen är du primärt varken man eller kvinna.

- En stor del av de män som utsätts för övergrepp lever vanliga liv med familj och barn. Men andra har det svårare. Vissa blir översexuella för att bevisa att de är ”riktiga män”. För andra blir sexualiteten likställd med att göra något fel och fult.

Generellt hör övergrepp på män nära samman med manlighetsförståelse, anser Torbjörn.

- Synen på manlighet är det största hindret för att våga berätta och få hjälp. Samtidigt hjälper det övergripare att fortsätta begå övergrepp, för att omgivningen inte vill ta in det som sker. Därför är det viktigaste att ta berättelserna på allvar och våga utmana våra fördomar.

*”Många tror att det syns.
Det är viktigt att bekräfta
dem och att de är fina.
Och få dem att förstå
att övergreppet inte syns
utanpå. Målet är att de
ska gå härifrån och kunna
säga att det är förövarens
fel, inte mitt att det blev
som det blev. Att trots
smärtan ändå kunna för-
sonas med det inträffade.
Att förmå sig att lämna
offeridentiteten.”*

”Jag var bara fyra år första gången”

”Jag hade en tidig sexdebut. Jag var bara fyra år första gången”.

Citat är inte helt ovanligt att höra från killar och män, berättar Olof Risberg. Han är i grunden psykoterapeut och psykolog och har mött hundratals unga killar som utsätts för övergrepp. Olof har även under flera år arbetat på Rädsla Barnens Pojkmottagning, en plats dit pojkar som utsätts för sexuella övergrepp är välkomna.

- För många utsatta har Pojkmottagningen blivit en plats man återkommer till, en plats där man är trygg, ”En gång pojkmottagningen, alltid pojkmottagningen”, ler Olof.

Olof har mött allt från väldigt små killar till tuffa tonåringar som vittnat om övergrepp av både kvinnor och män.

- Konsekvenserna av ett övergrepp är komplicerade. Och i en del fall blir övergreppet ett smärtsamt minne som påverkar många delar av ens liv. När det kommer till pojkar som utsätts för övergrepp finns det ett stort mörkertal. Det finns så mycket skam med i bilden för dessa killar, berättar han.

Särskilt när det handlar om en nära anhörig som begår övergreppen. Sedan finns ju alla föreställningar: Kan män våldtas? Kan en kvinna för-gripa sig på en man? En del killar talar därför hellre om en tidig sexdebut.

- Det kan även vara svårt att veta vad som är vad när man tycker att det är upphetsande samtidigt som de kan vara äcklade och skamfyllda. Det kan vara förvirrande när kropp och psyke ger olika reaktioner. Men viktigt att komma ihåg är att de flesta övergrepp inte är lustfyllda. Vi har jobbat med barn som nästan dött, säger Olof.

Kvinnliga förövare är ofta mammor, där närhet och ömhet övergår till övergrepp.

- För många killar är det extra skamfyllt att bli utsatt av en kvinnlig förövare. Det handlar om skam och svaghet, att inte kunna bemästra situationen. Vid incest blir detta svårt där mamma och pappa representerar något annat. ”Jag trodde alla gjorde så” är ett citat från sonen kring att ha samlag med mamman, berättar Olof.

Unga förövare

Olof har arbetat både med offer och med förövare. Men i många fall får varken förövaren eller offret möjlighet till vård eller att få berätta om det inträffade. Istället ligger skammen och skulden kvar som en svulst.

- Min uppfattning är att det är mindre än hälften av alla offer som blir förövare själva. Däremot kan det handla om att man utsatts för andra typer av trauman, dåliga relationer och våld. De 64 pojkar som alla var unga förövare som vi jobbade med, hade utsatts för mycket våld av olika slag. Över femtio procent av alla vuxna våldtäktsmän och pedofiler har haft sex före 18 års ålder.

Om man blir kränkt kränker man ibland andra, men inte i samma utsträckning om man får vård och blir sedd och lyssnad till på ett tidigt stadium. I grunden handlar det om vilken rehabilitering man själv och alla inblandade får, även förövaren.

- Vård på ett tidigt stadium bidrar till läkeprocessen. Det är viktigt för offret att kunna se att det skett något med den andra också, då förövare ofta finns i den nära miljön.

Aggressivitet och flykt är vanliga konsekvenser hos killar som blivit utsatta, även koncentrationssvårigheter eller inåtvändhet.

- De har svikits, bär på ilska och har förlorat tilliten. Depression är också ett vanligt symptom liksom apati. Ilskan kommer från den dåliga självbild som övergreppen orsakat. De kan känna sig fula, äckliga, dåliga. I det föds en ilska mot andra som mår bra och är lyckade. Det finns ofta en bottenlös förtvivlan hos utsatta pojkar, där de själva känner sig stigmatiserade.

Olof återkommer till att det är viktigt att tala om att det inte finns någon skuld hos den utsatte.

- Många tror att det syns. Det är viktigt att bekräfta dem och att tala om att de är fina. Och få dem att förstå att övergreppet inte syns utanpå. Målet är att de ska gå härifrån och kunna säga att det är förövarens fel, inte mitt, att det blev som det blev. Att trots smärtan ändå kunna försonas med det inträffade. Att förmå sig att lämna offeridentiteten.

Många förövare vänjer sig vid att utsätta andra för övergrepp. Första gången kan de uppleva rädsla och skuld. Men efterhand sjunker ångesten, och övergreppen blir vanemässiga. Många kommer till och med att identifiera sig med det och blir mer rädd för att åka fast, än medvetna om att de faktiskt utsätter en annan individ för stort lidande.

- Det är samma mekanism som för män som första gången slår sin fru eller sina barn. Det är en psykologiskt destruktiv process, att göra det förbjudna till en vana.

Låg självkänsla och övergrepp

Det är vanligt att den som söker efter sex med en minderårig, försöker identifiera den som är mest möjlig att erövra.

- Ofta är det otrygga och trasiga pojkar som söker trygghet och tröst, vilket de får initialt. Men där finns en baktanke som handlar om något helt annat. Pedofiler ser barnen som potentiella partners, inte något offer. Att vara pedofil är en sjukdom och ett sorgligt handikapp. Sexuella övergrepp är det mest själviska som finns, per definition. Det kan börja med att man ser någon, är schysst, ger massage...

Den typen av närmande där man långsamt bygger upp en relation till ett barn eller minderårig för att sedan gå över gränsen och sexualisera relationen, kallas för "grooming". Grooming sker idag både på nätet och i verkliga livet. Språket och gränsöverskridandet blir långsamt mer och mer sexualiserat. På sättet det görs kan ofta den minderåriga känna sig delaktig och skyldig till det som händer och även skuld om han avvisar den vuxne. Det sker en maktförskjutning där "vänskapen" blir sexuell. Det kan också vara svårare att anmäla då det är en "trygg och bra vuxen som jag känner väl" som utsatt barnet för sexuella övergrepp.

- Om vi som barn är med om något starkt formar det oss, inte sällan för resten av livet. Många slår på den som redan är slagen och det blir en ond cirkel. För många blir därför övergrepp en del av identiteten och starkt kopplad till den låga självbilden, "Är det något jag är bra på, är det att bli utnyttjad". Det kan också förekomma hot i närmandet, om barnet berättar om övergreppen. Då kan det vara lättare att onanera framför webbkameran för att slippa undan.

Olof Risberg menar att man behöver förändra mansbilden, för att kunna lyfta problematiken kring utsatthet och övergrepp kopplande till killar.

- Pojkar kan själva tala om en extra skam då de utsatts för övergrepp. När det gäller pojkar tänker vi inte utsatthet på samma sätt som med flickor. Vi pojkar/män ska vara starka och kunna försvara oss, vilket försvårar för offret att faktiskt se tydligt att det var den andres fel och att ingen skuld eller skam ska falla på mig.

Utsatthet och våldsutövning hänger nära samman

Mansmottagningen mot våld i Uppsala – MVU startade som projekt 1996 men bildades som organisation 2001, med ATV i Oslo som förebild och inspirationskälla. Precis som ATV, *Alternativ til vold*, som startade i Norge 1987 som Europas första behandlingscentrum för män som använder våld mot kvinnor, blev MVU första mottagning i Sverige som utanför Kriminalvården fokuserade på behandling av mäns könsrelaterade våld.

- I grunden handlar det om att omdefiniera vad som är manlighet respektive schablonbilder, säger Hans Åberg, psykoterapeut.

De talar under behandlingen i klartext om vad deras besökare, mestadels män, har varit med om och vaskar fram utsattheten, tidig eller sen.

- Vi behöver vara lyhörda. Det handlar även om myten: att kunna vara utsatt oavsett kön. Att arbeta med våld har lärt oss att lyssna även på människors erfarenheter av sexuella övergrepp och då se hur nära utövandet av sexuella övergrepp hänger samman med att ha varit utsatt för det.

Läs mer på: www.mansmottagningen.se

Att läsa vidare:

101 *Boys – A study of sexual abuse*, Börje Svensson

(Rädda Barnen, 2001)

Pojkmottagningen, Anders Nyman och Börje Svensson

(Rädda barnen, 2002)

Young offenders, Anders Nyman, Olof Risberg och Börje Svensson

(Rädda Barnen, 2001)

Boys – Sexual Abuse and Treatment, Anders Nyman

och Börje Svensson (Rädda Barnen, 2002)

Vem vill vara ihop med mig då? Olof Risberg (Rädda barnen, 2004)

Unga förövare, Anders Nyman, Börje Svensson och Olof Risberg

(Rädda Barnen, 2001)

Sårbar og sterk. Menn som har vært utsatt for seksuelle overgrep i oppveksten: en kvalitativ studie av sosiale og kulturelle faktorer innvirkning på virkelighetskapning og mestring,

Torbjörn Herlof Andersen (2009)

Tause Menn, Torbjörn Herlof Andersen (2001)

The male survivor: the impact of sexual abuse, Mendel, Matthew (1995)

Kvinna och förövare

– Det finns fortfarande ett starkt motstånd mot att se en kvinna som förövare, säger Inger Lise Olsen som arbetar på Svenska kyrkans nationella nivå med frågor rörande kön och jämställdhet. Fortfarande begås flest övergrep av män, både på pojkar och flickor, kvinnor och män. Men det känns angeläget att nyansera bilden för att komma närmare verkligheten.

BRIS är en av de organisationer som har lyft frågan och det har visat att tjugo procent av de samtal de får in från barn handlar om kvinnliga förövare i olika form. *Kvinnor som begår grova brott strider mot vår kulturella syn på vad kvinnlighet är. För många leder det automatiskt till att vi direkt tänker på män vid grova brott, som sexualbrott. Men verkligheten är en annan och statistik visar att tio procent av personer lagförda för sexualbrott mot barn är kvinnor, och det finns anledning att tro att mörkertalet är stort.*

– Det handlar ofta om vår syn på kvinnan som den goda modern, som ger omsorg och är asexuell. Kvinnors egen sexualitet har inte beskrivits mycket historiskt. Och när kvinnor utsatt barn för övergrep har det oftast skyllts på psykisk sjukdom.

Forskning visar att kvinnor som förgriper sig på barn ofta lever isolerat men tillhör ingen speciell ålderskategori, socialgrupp eller civilstånd och uppvisar inga begåvningshandikapp samt tillhör alla slag av yrkeskategorier.

– De övergrep som kvinnor begår är ofta svåra, sätter djupa spår och tar tid att berätta om. I rättsväsendet kan man se att dessa kvinnor ofta behandlas som offer.

I de flesta fall är kvinnan en närstående, vilket kan göra det svårt för den utsatta att skilja övergreppen från omsorg. Många män upplever enorma skamkänslor efter övergrep av kvinnor, mycket beroende på samhällets syn på kvinnor som ”goda”.

- Generellt är man mindre benägen att anmäla en kvinna. En annan tydlig faktor är att övergreppen ofta börjar tidigare och håller på längre när en kvinna är förövaren. I hälften av de fall då en kvinna utsatt ett barn för övergrepp har de även varit våldsamma.

I Svenska kyrkans verksamhet finns det många som bär på erfarenheter av utsatthet. Forskning visar att de som utsatts av kvinnliga förövare har det ännu svårare, särskilt män. Detta är ett viktigt kunskapsområde att lyfta fram och ha beredskap för i mötet med människor.

Män som var utsatta av en kvinna uppvisade såväl fler problem totalt som sexuella svårigheter, svårt att hantera aggressivitet, svårt att hantera interpersonella relationer samt förekomst av dissociation. Dissociation är en försvarsreaktion som skyddar mot stark psykisk smärta och individer som utsatts för sexuella övergrepp kan dissociera för att hålla tankar, minnen och känslor borta från medvetandet.

- Det är viktigt att komma bort från stereotypa bilder kring vem som är en förövare. Vi kanske kommer att möta barn som utsatts för övergrepp av en kvinna, vilket kräver en större medvetenhet kring problematiken.

Det finns ett visst samband mellan att vara utsatt och bli förövare, även om de flesta som utsatts inte utsätter andra för övergrepp.

- Får man dessutom vård och stöd, minskar risken ytterligare, säger Inger Lise.

Utöver intervjun med Inger Lise Olsen är den kursiva informationen hämtad från *Min förövare var kvinna*, Jennie Izakson samt *Kvinnan som förövare eller offer*, C-uppsats skriven av Jasna Jorgic och Elvira Tanjancovich.

Att läsa vidare:

BRIS-rapporten 2007

Även kvinnor kan vara förövare, Kordon, S. (2006).

The psychological impact of sexual abuse: Content analysis of interviews with male survivors, Lisak, D. (1994)

Pojkmottagningen. Sexuella övergrepp och behandling.

Reviderad upplaga, Nyman, A. & Svensson, B. (Rädda Barnen 2002)

Women who sexually abuse children, Saradjian, J. (1996)

Sexuella övergrepp mot flickor och pojkar, Svedin, C-G. & Banck, L. (Lund: Studentlitteratur 2002)

Mad, bad or victim? Making sense of mother-daughter sexual abuse.

Feminist Criminology, 1, 283-302, Tracey (2006)

Sexuella övergrepp mot barn, Definitioner och förekomst,

Carl-Göran Svedin (BUP-Elefantén, Linköpings universitetssjukhus)

Sexuell exploatering av barn och unga på nätet

Ungdomsstyrelsens bok om sexuell exploatering har titeln ”*Men fråga mig bara*”, där man tar upp mycket av den verklighet som unga möter på nätet idag. Idag har de flesta unga i Sverige tillgång till både en mobiltelefon och en dator. På nätet tillbringar många en stor del av sin vakna tid och via datorn och mobilen umgås de med vänner, bloggar, chattar och tar nya kontakter. För många har de sociala medierna ersatt stora delar av de kontaktytor vi traditionellt haft som mötesplatser i verkliga livet.

Oftast används de sociala medierna på ett fungerande sätt bland unga, där många har stor kunskap kring både fallgropar och möjligheter. Vi vet att många unga har förmågan att självreglera problem kring exempelvis ovälkomna sexuella inviter. Det finns idag även på de större sociala sidorna en utvecklad kontrollfunktion kring exempelvis bekämpning av pedofiler.

Cirka 10 procent av unga mellan 16 och 25 år har någon gång lagt ut sexiga bilder av sig själva på Internet. Samtidigt har nära 50 procent av tjejerna upplevt att någon har försökt övertala dem att skicka sexuella bilder, prata om sex eller agera framför webbkameran. För killar är andelen 13 procent. Det visar Ungdomsstyrelsens rapport *Se mig*.

Med den nya teknikens framfart har sexuell exploatering bland unga ökat. Utvecklingen av olika typer av interaktiva medier har skapat en relativt oöversedd kontaktyta mellan unga och mellan unga och vuxna.

Grooming är i sig inget nytt fenomen, men det blir lättare för många pedofiler att söka kontakter med barn och unga via nätet, där man kan vara mer anonym och där det ofta förekommer ett sexualiserat språk. Vi vet också att allt fler barn i Sverige lever i fattigdom och med dåliga kontakter med vuxna, vilket kan vara en väg in i att ha sex mot ersättning, liksom behov av droger och alkohol. Även unga med stort behov av sexuell bekräftelse är en riskgrupp. Läs gärna vidare i publikationen *”Men fråga mig bara”*. Som kyrka är vi särskilt kallade att måna om de svaga och utsatta grupperna i samhället och behöver därför ha beredskap för möten med ungdomar som på olika sätt utsätts både på Internet och i det övriga livet.

Det pågår ett arbete på Svenska kyrkans nationella nivå kring det etiska och reglerade förhållningssättet hur kyrkliga medarbetare framträder på nätet. Redan idag finns medarbetare som har som del i sin tjänst att vara ute på nätet och möta unga. En del gör det genom att informera, andra har mer interaktiv kontakt med barn och ungdomar via olika sociala medier och chattsidor. Nätvandring som arbetsmetod handlar först och främst om att använda nätet för att skapa goda och positiva relationer mellan pålitliga vuxna och barn och ungdomar.

Om vi ska nå unga och vara pålitliga vuxna, behöver vi vara ute på Internet med en så fördomsfri attityd som möjligt. Samtidigt behöver vi våga problematisera mobbing och trakasserier som en del av den verklighet många personer utsätts för dagligen, via mobil och Internet. Som kyrka bör vi samtala om respektfulla möten och ansvar, speciellt i vårt barn – och ungdomsarbete. Kyrkliga medarbetare behöver omvärldsanalys och kunskap om vad som pågår på nätet och vad unga gör.

Internet är ett forum där många vanliga hierarkier försvinner, såsom yrkestitel och högskolepoäng. I ett nätbaserat forum kan det istället vara helt andra saker och förmågor som ger status. Det kan göra att man som vuxen inte automatiskt har den auktoritet man har i många andra sammanhang i förhållande till barn och unga. Många unga har dessutom ett större tekniskt kunnande än vuxna vad gäller exempelvis chattsidor och communities, vilket kan ge dem en ökad känsla av kontroll. Detta tillsammans med den anonymitet som finns på nätet kan göra att många unga upplever ett ökat handlingsutrymme för att prata om känslor, tankar och funderingar på Internet. Det kan även underlätta kontakten med vuxna nätvandrare och själavårdare på nätet. (ur publikationen *”Nätvandra! – En instruktion till samtal med unga online”* (Fryshusets Nätvandrare i samarbete med Motala kommun)).

Missbruk av sitt uppdrag

De senaste åren har det även förekommit fall där kyrkliga medarbetare använder sig av olika typer av sociala medier för att inleda sexuella relationer med konfidenter och konfirmander.

När människor missbrukar sitt uppdrag för egna sexuella behov är det mycket allvarligt, skadar förtroendet för Svenska kyrkan och är ofta straffbart. En sådan situation kräver stor tydlighet i agerandet från arbetsgivare och församlingsledning när det upptäcks. Inom Svenska kyrkan pågår en utredning av sociala medier för kyrkliga medarbetare där också gränsdragning och missbruk beaktas.

Erik spelar ofta datorspel. Det kostar pengar och Erik betalar via kontantkortet i mobilen. En dag säger hans föräldrar att han inte får mer pengar till mobilen. Samma dag får han, via en hemsida, kontakt med en person som kallar sig för Striker som säger att det finns sätt att skaffa pengar.

Erik ger Striker sitt mobilnummer och två timmar senare ringer en man. Han frågar hur gammal Erik är, hur lång han är och om Erik har en webbkamera. Sedan säger han att Erik ska få 100 kronor om han tar en bild på sig själv och mejlar med. Han förklarar att han jobbar på en reklambyrå och att de söker unga killar för en reklamkampanj. Otroligt lättförtjänta pengar tycker Erik och gör vad mannen bett om.

Några dagar senare ringer mannen igen och erbjuder Erik 300 kronor för en bild där Erik bara har kalsonger på sig. Mannen förklarar detta med att reklamen som ska göras är för ett resebolag och att de därför måste se hur Erik ser ut i badbyxor. Erik tar bilden, mejlar iväg den och fortsätter sedan med spelandet. Redan efter en halvtimme blir han störd av att mobilen piper till på nytt. Han har fått ett sms där det står att han ska få 1000 kronor insatta på sitt kontantkort om han tar ett antal bilder på sig själv naken. För de pengarna kan Erik spela datorspel i flera veckor.

(Hämtat ur Ungdomsstyrelsens publikation "Men fråga mig bara")

Bekräftelsebehov och utsatthet bland unga

Mats Andersson driver företaget Netscan, som arbetar med bland annat kartläggning av de hundratals mötesplatser som finns för unga idag på nätet. En stor del av hans arbete handlar om att föreläsa för organisationer och myndigheter både i Sverige och utomlands kring hur ungas vanor på nätet kan leda till övergrepp i olika form.

- Det som blivit väldigt vanligt är exempelvis falska modellagenturer på nätet, där man även försöker rekrytera unga pojkar. Det kan börja med att man försöker få barnet eller tonåringen att skicka bilder på sig själv med kläder på för att sedan få allt mer avklädda bilder. Detta ger i sin tur så kallade serier med bilder som är högt värderade bland köparna.

Pedofil kallas den som sexuellt attraheras av förpubertala barn och hebofil den som sexuellt attraheras av unga tonåringar. Relationer på nätet börjar ofta lättsamt, där man långsamt bygger upp en relation och ett förtroende. Men långsamt skiftas relationen till att bli mer intim och barnet kan manipuleras in i något de inte kan ta sig ur.

Inte sällan kan barnet eller den unga övertalas att klä av sig framför webbkameran och exempelvis onanera. Dessa bilder kan sedan spridas på nätet. Det kan leda till svåra dilemman för barnet då känslor av att vara medskyldig kan finnas, och många håller därför tyst om vad de varit med om. HBT- personer kan ha extra svårt att berätta om vad de varit med om i rädslan för fördomar, och en fysisk eller psykisk funktionsnedsättning kan leda till bristande självkänsla och särskild sårbarhet för exploatering och manipulation. (Men fråga mig bara).

- På nätet är man ofta anonym och onani i webbkameran mot betalning kan kännas enkelt för många. När man gör detta tillsammans med andra kallas det webbkamerasex. Det är inte ovanligt att barnen hamnar i en ond spiral. Kanske har barnet gått med på något, sedan är han eller hon fast. Med exempelvis hot om att visa filmen offentligt eller ännu värre saker hotas många barn till tystnad. Och mamma och pappa är ofta de sista personerna man går till, säger Mats.

Idag finns det unga som regelbundet säljer sex via nätet, men som inte skulle säga att de utsatts för något övergrepp, då de inte haft fysisk kontakt med köparen. Studier visar att det är en högre andel pojkar än flickor som fått ersättning före sexuella handlingar på nätet. De flesta som köper sex via nätet är män, men det finns också kvinnliga köpare, främst av pojkar. (Men fråga mig bara). Även olika typer av mobbing

bland jämnåriga kan ske genom att bilder sprids på nätet, exempelvis tagna i omklädningsrummet. (Men fråga mig bara)

- Det kan handla om att man exempelvis samlar groteska bilder på en sajt, lägger ut bilder på någon med falsk identitet eller sprider rykten om andra. Sms-mobbning är också det vanligt, där man mobbar på samma sätt som tidigare men kan vara mer anonym.

Grooming har blivit vanligt och 46 % av alla flickor i årskurs 9 har haft en vuxenkontakt i sexuella syften på nätet enligt Brottsförebyggande rådet (BRÅ). Mats berättar att det idag finns cirka 260 webbsidor bara i Sverige som riktar sig till barn och unga. De sidorna drar automatiskt även till sig vuxna i sexuella syften.

- Överallt där det finns barn på nätet, finns även vuxna förövare, säger Mats. Många lockar med saker som barn tycker är häftigt. Falsa poliser och brandmän har vi exempelvis gott om på nätet. Och ofta visar förövaren inte alls något sexuellt intresse initialt, utan vill bara vara en schyst vuxenkompis.

Mats menar att pojkar ofta utsätts för två typer av övergrepp; först övergreppet i sig, sedan det faktum att de ofta saknar någon att tala med.

- Som flicka går du till din väninna, men som pojke talar du oftast inte med någon alls. De blir därför mer ensamma i sina känslor, av rädsla att bli mobbad, utstött eller kallad för bög.

Bekräftelsebehov hos många unga

Mats menar att det oftast är ”helt vanliga män”, med fru och barn och bra jobb som söker sex med unga på nätet. Ofta är dessa män bra på att smickra barn och känna in vilka som är utsvultna på bekräftelse.

- Att då få höra att man är snygg och fin, sexig och vacker, kan göra att vissa minderåriga inleder en kontakt med den vuxna. Andra utsatta grupper är de som testar gränser, de som får betalt för olika sexuella tjänster (särskilt de som har det socialt svårt). Tredje gruppen som är särskilt utsatt är de med förståndshandikapp, som är juridiskt sett vuxna, men inte är det utvecklingsmässigt.

Mats möter även en hel del flickor med invandrarbakgrund i sitt jobb, som blivit lurade av vuxna män till sexuella handlingar på Internet.

- De anmäler inte av rädsla att mamma eller pappa ska få reda på det. Tjejer i hederskulturer lever ofta ut sin sexualitet på nätet. De bär kanske slöja i skolan men ”träffar” killar via Internet.

Webbkamerasex är när två eller flera har sex via kameran. Här är både killar och tjejer hett villebråd för många vuxna.

- En kille kan tro att han ”har sex” med den söta tjejen på bilden och sätter på sin webbkamera. Men i själva verket kan det vara män i porrindustrin som använder filmen för att sälja vidare.

Sidor där utseenden rankas kommer ursprungligen från USA, där flera av dessa i Sverige ägs av kriminella grupperingar. Många av dem har oftast kopplingar till porrindustrin.

- De är bra på att hitta flickor och pojkar långt ner i åldrarna med målet att hamna med på listan med de tjugo snyggaste. Det som barnen däremot inte vet är att bilderna även används av sexindustrin.

Idag räcker det att man är ung för att bli utsatt, på sidor som www.smygbilder.se. Inom porrindustrin kallas det ”Your neighbour’s daughter” eller ”The boy next door”.

- Men tonårpojkar är också en växande skara förövare. Webbkameror har även night vision, vilket kan göra att man kan spela in när man har sex exempelvis, filmer man sedan lägger ut på olika sidor för exponering. Många unga killar ser även på grova porrfilmer väldigt tidigt i åldrarna, vilket kan skapa förvrängda bilder av vad sex handlar om.

Charlotte har gjort slut med sin pojkvän Jonas som inte vill acceptera detta. Han skickar bedjande och så småningom sura sms och mail till henne. En dag får Charlotte ett sms från Jonas där det står att hon ska gå in på en viss hemsida och klicka på länken x-girlfriends, vilket hon gör. Där finns ett antal länkar, bland annat en som heter Horan Charlotte.

Hon klickar på länken med en klump i halsen och kommer till ett antal bilder på henne när hon är naken och i olika sexuella situationer. Under bilderna står hennes för- och efternamn, vilken skola hon går i och hennes mobilnummer. Samtidigt piper hennes mobil till, hon har fått ett meddelande från ett nummer hon inte känner igen. Det står: Hur mycket tar du för en avsugning?

(Hämtat ur Ungdomsstyrelsens publikation "Men fråga mig bara")

Sami är 14 år och bor i en liten svensk stad. Han har börjat fundera över om han är bög, vilket han i och för sig inte skulle tycka var något större problem. Samtidigt har han ingen lust att skrika ut det över hela världen innan han är säker. Han börjar därför använda olika chattsidor för att få kontakt med killar i andra städer. Med vissa av killarna börjar samtalen handla mer och mer om sex. Sami gillar sexkontakterna och börjar kunna slappna av. Risker att någon i hans hemstad ska känna igen just honom är inte så stor. Samtidigt börjar han längta efter att ha sex med en kille på riktigt. En av killarna som Sami haft kontakt med kallar sig Jonatan. Han har tjatat ganska länge om att de borde ses och Sami bestämmer sig för att åka och hälsa på. Till sina föräldrar säger han att han ska sova hos en kompis. När han går av tåget dunkar hjärtat. Mot honom på perrongen kommer någon och frågar om han heter Sami. Det är inte en kille på 16 år som Jonatan sagt att han är utan en man i 40-årsåldern.

Sami funderar på att vända, men nu har han ju åkt hela vägen och när ska han få chansen igen? Han bestämmer sig för att följa med Jonatan hem. Han säger att de i alla fall kan äta pizza och prata så får de se sedan.

(Hämtat ur Ungdomsstyrelsens publikation "Men fråga mig bara")

Stockholms skolors ungdomsmottagning:

Unga mer risktagande med hiv idag

Stockholms skolors ungdomsmottagning har funnits sedan 1970 i centrala Stockholm. Johan Nilsson och Johan Alström är två av mottagningens sjuksköterskor som dagligen möter unga killar och tjejer.

- Den vanligaste orsaken till att ungdomar kommer hit är för att testa sig för klamydia, säger Johan Nilsson. Men i samband med det kan det komma upp mycket annat också som de vill prata om.

De tror båda att det fortfarande är stigmatiserat för de flesta killar att tala om utsatthet och övergrepp.

- Generellt är det lättare för en kvinna att berätta om övergrepp än för en man, oavsett om det begås av en man eller en kvinna. Tragedin är att det är tungt att berätta och fortfarande väldigt stigmatiserat. Vi frågar allt mer om de har varit med om något som varit jobbigt tidigare. Det kan öppna upp för ett samtal, om inte annat ger det i alla fall en signal att det skulle vara okej att prata om det, säger Johan Alström.

På frågan om de möter många killar som blivit utsatta för övergrepp, vet de inte exakt.

- Hade man ställt frågan till alla vi träffar hade man haft ett annat underlag, säger Johan Alström. För det handlar mycket om att fråga men hittills har vi inte ställt den frågan rutinmässigt även om vi börjat fråga mer och mer.

De möter många skolklasser i sitt arbete. Det är nyanlända, unga invandrare eller ungdomar med intellektuella funktionsnedsättningar från särskolor som de arbetar med.

- Samtal kan handla om egna och andras gränser och beteenden. Att hitta strategier för gränssättning kan vara viktigt för att inte hamna i situationer som man inte tänkt sig, säger Johan Nilsson.

En mer slapphänt syn på hiv

På ungdomsmottagningen tas en hel del HIV-test, även om en försvinnande liten del av svaren är positiva.

- Attityden till hiv varierar i stor utsträckning, men generellt sett kan man se att många är rätt slapphänta när det gäller att skydda sig, säger Johan Alström och får medhåll av Johan Nilsson. Inom MSM-gruppen (Män som har sex med män) i Sverige ökar hiv fortfarande vilket är anledningen till att det ses som en större risk för hiv att ha oskyddat sex med många män än med många kvinnor.

En större hiv-faktor än tidigare är att vi svenskar reser mer och längre bort. Sommarresan med killkompisarna till Grekland har bytts ut mot Thailand, och på semestern släpper många på spärrarna.

- Bland de heterosexuella ungdomar vi möter har många oskyddat sex på resan, med andra turister men också där någon form av betalning förekommer. På semester utomlands gör man kanske saker i större utsträckning som man inte skulle ha gjort hemma, som att köpa sex och dricka mer alkohol.

De nya vanorna innebär en smittorisk. Många har dessutom en naiv inställning där en del killar exempelvis har hävdade att de fick se ett friskhetsintyg innan de hade sex eller att de HIV-testade sig sista dagen i Thailand, vilket inte behöver säga någonting.

- Det kan även vara synen på vilka de har sex med. De kanske inte ens är medvetna om att det sker mot en slags ersättning, för att de inte betalar pengar i handen. Istället har de bjudit någon som arbetar på en bar på drinkar en hel kväll, som de sedan går hem tillsammans med.

De ser båda en ökning av personer som vill hiv-testa sig när det står mycket om hiv i media en period.

- Generellt sett har många rätt dålig kunskap om hiv. Man vet hur det smittar och att det finns bromsmedicin. Men hur tidigt man kan se det, när negativt svar är säkert och smittrisk vet många inte så mycket om, säger Johan Nilsson.

En del killar som har sex med män kallar sig inte homosexuella. På senare år har det för vissa blivit viktigt att inte sätta någon etikett på sig som hetero- eller homosexuell. Unga killar som säljer sex till män gör det troligtvis av samma anledningar som tjejer, det kan till exempel vara en möjlighet till extra inkomster.

- Det kanske är enklare att som kille sälja sex till män, oavsett om man väljer att se sig själv som hetero, bi- eller homosexuell. Där går man inte in på identitet, till exempel så ser sig många killar med utländsk bakgrund inte som homosexuella, även om de lever så.

Fakta

Uppgifterna nedan är hämtade ur studierna:

- Ungdomars sexualitet – attityder och erfarenheter
- enkätundersökning årskurs 3 på gymnasiet, år 2003/2004
- Unga, sex och Internet
- enkätundersökning årskurs 3 på gymnasiet, år 2009

Dessa av genomförda av bland annat Gisela Priebe som är leg. psykolog, psykoterapeut samt dr med vet på Lunds universitet.

Ungdomars erfarenhet av sexuella övergrepp av vuxna eller jämnåriga:

	Tjejer	Killar
Någon blottat sig	27,4 %	8,5 %
Någon tafsat/kladdat	54,7 %	15,2 %
Onanerat åt någon	4,9 %	3,0 %
Samlag (mot sin vilja)	10,5 %	4,7 %
Oralsex (mot sin vilja)	5,8 %	3,4 %
Utsatt för penetrerande övergrepp (det vill säga oralsex, analsex eller samlag)	14 %	6 %

För vem berättar man om övergreppen?

Har talat med någon om övergreppen

Tjejer Killar

81 % 69 %

Har talat med någon professionell (exempelvis lärare, kurator, socialsekreterare, sjuksköterska eller dylikt)

9 % 3 %

Har talat med en vuxen släkting eller vän

9 % 13 %

Vad gör unga på nätet?

Flirta, leta kärleksrelation, leta sexpartners, söka kunskap om sex, titta på porr, läsa erotiska texter, chatta med andra om sex, köpa sexprodukter, hitta likasinnade, lägga ut bilder på bedömningswebbplatser, sälja eller köpa sex, sprida sexuella bilder och filmer. 1,7 % bland killarna och 1,2 % av tjejerna uppger att de någon gång sålt sex, varav 80 % färre än fem gånger.

Vilken ersättning får de unga då de sålt sex?

Pengar är den vanligaste ersättningen. Men även alkohol, droger, cigaretter, kläder, musik, smycken, mat, boende, resor, mobiltelefonen laddad, erbjudande om modelljobb förekommer som ersättning.

Av de som sålt sex har

78 % varit utsatta för någon form av tidigare sexuellt övergrepp

51 % varit utsatta för tidigare penetrerande övergrepp

De senaste 12 månaderna:

Internetbeteende

4 % har lagt ut bilder på sig själva på nätet eller via mobiltelefonen

14 % har blivit kränkta av grovt sexuellt språk när de chattat med någon de enbart känt via nätet

18 % har lärt känna någon via nätet de blivit kära i som 81 % även mött IRL (in real life)

Frivillig sexuell exponering – varför man visar upp sig?

(Pernilla Nigård, 2009)

Tjejer

– Bekräftelse (Lägga ut vågade bilder för att ligga högt i rankning)

– Självmedicinering

– Aktiv sexuell livsstil

Killar

– Söka sexkontakter

– Bekräftelse

Kärlek och frivilligt sex på Internet i relation till en partner

- 10 % har lagt ut bilder eller filmer av sig själva på nätet (lättklädda)
- 15 % har blottat sig via webbkamera eller mobil
- 6 % har onanerat i webbkamera eller mobil
- 2 % har haft sex via webbkamera eller mobil

Exponering och sex på Internet

- 18 % har uppmanats att skicka sexuella bilder eller filmer av sig själva och 17 % har gjort det
- 17 % har uppmanats att ha sex med någon som 19 % av dessa sedan hade sex med i verkligheten.
- 57 % har träffat någon i verkligheten de lärt känna på Internet (inte nödvändigtvis relaterat till sex) och av dessa hade:

- 5,4 % upplevt att personen försökt att övertala honom eller henne till sex (pojkar 4,6 % flickor 6,1 %)
- 2,5 % upplevt att personen pressade eller tvingade honom eller henne till sex (pojkar 2,2 % flickor 2,6 %)
- Cirka 2 % fått pengar eller gåvor för att ha sex (pojkar 2,6 % flickor 1,3 %)

KOMMENTAR: *Det är bara 5,4 procent av de 57 procent som har träffat någon i verkligheten som har upplevt att personen har försökt att övertala honom eller henne till sex. (Inte 5,4 procent av alla ungdomar som har deltagit i undersökningen).*

Maria, 14 år, lade ut sexuella bilder av sig själv på nätet. Hon fick många svar av män som berömde hennes utseende. Hon hade sex med flera av männen via webbkamera och några män köpte sex av henne utanför nätet. En kväll när Maria hade sex med en man via webbkamera kom hennes syster in i rummet. Systemen berättade för föräldrarna som blev djupt förtvivalade och kontaktade socialtjänsten för råd.

Socialtjänsten kontaktade i sin tur stadens Barnahus och två dagar senare kunde ett samråd hållas. Med på rådet fanns åklagare, polis, barnläkare, personal från Barnahus och representanter från Barn och ungdomspsykiatri (BUP) samt socialtjänsten.

Några dagar senare höll specialutbildad polis förhör med Maria. Där efter fick både Maria och föräldrarna hjälp med krisbearbetning hos BUP. Samtidigt gjorde polisen en utredning som ledde till att männen som utnyttjat Maria dömdes. Socialtjänsten beslöt att följa upp Maria och hennes familj efter en tid för att se om den erbjudna hjälpen varit tillräcklig.

(Hämtat ur Ungdomsstyrelsens publikation "Men fråga mig bara")

Att läsa vidare:

Sexuell exploatering av barn och ungdomar – vad vet de som möter barnen?

(Stiftelsen Allmänna Barnhuset, 2006)

Vad gör unga på nätet? Elza Dunkels (Gleerups 2009)

Barn och unga i den digitala mediekulturen, Ulla Carlsson

(Nordicom, 2010)

PRATA! – En instruktionsbok om samtal med unga online,

(Nätvandrare Motala Kommun)

Se Mig – Unga om sex och Internet (Ungdomsstyrelsen),

Carl-Göran Svedin, Gisela Priebe (2009) www.ungdomsstyrelsen.se

Men fråga mig bara (Ungdomsstyrelsen) www.ungdomsstyrelsen.se

Ses offline? Ett metodmaterial om unga, sex och Internet

(Ungdomsstyrelsen) www.ungdomsstyrelsen.se

Drabbad online, Anders Nyman (Projektet har initierats och genomförs

av BUP-Elefanten och finansieras av World Childhood Foundation, 2006)

Säker på nätet? En handbok för föräldrar och andra vuxna,

Eva Thorslund (2007)

När ord står mot ord – vad gör man då?

När det gäller sexualbrott, vet vi att en låg andel brott anmäls till polisen, och en låg andel av dessa åtal leder till fällande dom. Sexualbrott har sällan vittnen som kan styrka det inträffade, och rättsväsendet kräver starka och entydiga bevis för att döma. Men för församlingen där åtalet väckts, är ändå inte allt som förut. Rör det sig till exempel om en konfirmandledare/präst som har åtalats för sexuella övergrepp/gränsöverskridanden i tjänsten gentemot konfirmander, och friats, har församlingen fortfarande flera saker att tänka till om:

- Den åtalade och hans/hennes familj
- Den/de som väckte åtalet och deras familjer
- Församlingens fortsatta konfirmandarbete
- Församlingens medarbetare
- Församlingens medlemmar/lokalmiljön

Här behövs omsorg om människor och strategiskt tänkande för församlingens vidare arbete. Ett annat område som också behöver professionell hantering i kyrkliga sammanhang är juridiskt preskriberade fall där övergreppet skedde för länge sedan, men där förövaren finns kvar i kyrklig tjänst. Flera av kontaktpersonerna berättar om möten med personer som bär på berättelser om övergrepp i kyrkliga sammanhang, som inte har fått upprättelse. Här måste vi som kyrka vara beredda att lyssna och varsamt följa upp skeenden, även om de är juridiskt preskriberade.

- Falsa anklagelser har hittills varit ovanliga inom Svenska kyrkan, säger Inger Lise Olsen. Tvärtom har det istället varit många som inte vågat vittna om övergrepp och först efter många år anförtror sig till någon inom kyrkan.

Inger Lise Olsen har arbetat i Svenska kyrkan sedan 1990 med frågor rörande kön och jämställdhet. Livsberättelser, våld och utsatthet har varit stora områden hon mött i sitt arbete.

- Falsa anklagelser kan skada en människa och hennes anhöriga mycket hårt. I de få fall falska anklagelser har förekommit, har det oftast handlat om ren mytomani där en farlig ryktesspridning fått fäste. Får man veta något om någon är det därför bättre att konfrontera den personen, säger hon.

*Vad är ett övergrepp?
Betyder en handling
samma sak för alla?
Eller är det som känns
okej för någon, jätte-
jobbigt för någon annan?
Och vad händer när
ord står mot ord?*

I sin avhandling *När ord står mot ord* skriver Else Kari Bjerva om problematiken som kan uppstå när det finns två väldigt skilda berättelser. När ord står mot ord är det viktigt att fokusera på anklagelsen. Det är dess trovärdighet som är avgörande, inte trovärdigheten hos den som berättar om vad han eller hon varit med om. I kyrkliga sammanhang betraktas den anklagade i regel som trovärdig i kraft av sin ställning. Därför behöver man undersöka innehållet i anklagelsen. Är det en trovärdig historia som berättas? För att göra en sådan trovärdighetsvärdering har vissa kriterier tagits fram. Dessa handlar bland annat om detaljer i övergreppsberättelsen och de spår man eventuellt kan se av maktövergrepp och trauma hos den som vittnar om övergrepp. Givetvis har den anklagade på samma sätt som den utsatta rätt att bli lyssnad på, tagen på allvar och få upprättelse, om anklagelsen visar sig vara grundlös.

Därför är det viktigt att man anordnar tydliga krisplaner med talespersoner till media och tydlig information både inåt i organisationen och utåt.

- Det är också viktigt att de personer som fått höra om anklagelserna, det kan vara syföreningen, frivilliga grupper och konfirmander, även får informationen att det inte längre finns någon misstanke, säger Inger Lise.

Historiskt sett har Svenska kyrkan varit mer beredd att lyssna till den anställda prästen eller medarbetaren. Det handlar ofta om status, trovärdighet och vänskapsband. Men också om en ovilja att tro att övergrepp kan ske inom kyrkan. I de flesta fall av sexualbrott har man olika uppfattningar om vad som skett.

- Ibland menar den anklagade att förhållandet var ömsesidigt, medan den andra parten kanske kände sig tvingad eller manipulerad in i relationen eller den sexuella handlingen. Det ställer krav på etisk reflektion, etiska värderingar och gott omdöme, när man som kyrka går in i en sådan situationsanalys.

Det handlar både om klokhet och gott omdöme såväl som det handlar om människosyn och god teologi. Att man ofta kan se att relationen från början är asymmetrisk kräver att man ser till maktrelationer och maktmissbruk.

- Ingen har makt utan att samtidigt ha ansvar. När människor missbrukar sitt uppdrag för egna sexuella behov ser vi mycket allvarligt på det. Vi har ett viktigt förtroendekapital att förvalta. Därför är det viktigt att utbilda och ge kunskap och verktyg att upptäcka när detta sker, särskilt när det gäller barn.

Inger Lise menar att det är viktigt med riktlinjer för anställda och även adekvat handledning, när man i arbetet har en relation som är på väg åt fel håll. I flera stift erbjuds redan alla präster och diakoner handledning, bland annat för att motverka arbetsrelaterade problem.

- Där kan man få stöd att göra en relation professionell. Det är viktigt att de som arbetar i Svenska kyrkan har en sund relation till sin egen sexualitet.

Mänskliga möten och sexualitet är viktiga frågor som idag bara delvis behandlas på pastoralinstituten. I det diakonala arbetet är det viktigt att lära sig hur det respektfulla mötet ser ut. Det är en viktig del i alla utbildningar som är knutna till kyrklig tjänst och kan förbättras i förebyggande syfte.

- Det bästa förebyggande arbetet är att veta att sexuella övergrepp förekommer. På det sättet kan man kvalitetssäkra verksamheten, tänka till kring rutiner, bemötande, lokalval och hur vi kan undvika ensamarbete med barn. Man behöver vara tydlig som arbetsgivare kring sexuella övergrepp.

När det gäller ideella ser Inger Lise ett stort behov av tydlighet i rekryteringen. Men istället är församlingen oftast så glad när någon vill vara en ideell kraft, att man inte tar referenser eller har en tillräcklig tydlighet.

- Det viktigaste vid ett övergrepp är att bli trodd, har undersökningar visat. När en person i en kyrklig kontext berättar något, är det viktigt att lyssna och ta det på allvar.

Hon menar att det är svårt att tala om sexuella övergrepp i en asymmetrisk relation. Det är ofta mycket skuld och skam och självanklagelser ”Varför lät jag honom skjutsa mig hem?”.

- Självbilden för den utsatta är ofta körd i botten. Att göra en anmälan av en kyrklig medarbetare kräver mod och ställer stora krav på Svenska kyrkan att erbjuda en säker och professionell hantering. Idag finns kontaktpersoner i varje stift som ska lyssna på berättelser och vara ett stöd för den utsattas egna val i processen vidare.

Om brott begåtts, uppmuntras man till anmälan och polis blir inkopplad. Men ofta står ord mot ord.

- Där bör vi som kyrka stå på den svagas sida. Men det är viktigt att även den anklagade får det stöd som han eller hon behöver. Här behöver arbetsgivaren erbjuda stöd, oavsett om anklagelserna är sanna eller falska.

Att läsa vidare:

Else Kari Bjerva, *Når ord står mot ord*

Andliga övergrepp och utsatthet i kyrkliga miljöer

”Det var frågor kring förälskelse och sexuell identitet, tillit och självkänsla, tro och liv i förhållande till föräldrar och kamrater och inför yrkesval och familjebildning. I efterhand kan jag ana att det även kan ha funnits erfarenheter av övergrepp tidigare i livet.”

Rigmor Castor tar emot en blåsig novemberdag på Östra sjukhuset i Göteborg, som är hennes arbetsplats sedan tjugo år. Hon är sjuksköterska och diakon och arbetade under många år på folkhögskola där hon mötte både ungdomar och unga vuxna i samtal och i undervisning.

- Det var frågor kring förälskelse och sexuell identitet, tillit och självkänsla, tro och liv i förhållande till föräldrar och kamrater och inför yrkesval och familjebildning. I efterhand kan jag ana att det även kan ha funnits erfarenheter av övergrepp tidigare i livet.

Hennes yrkesliv som sjuksköterska började 1968 på en akut- och operationsavdelning på en kvinnoklinik. Önskade graviditeter eller sexuellt överförda infektioner tillskrevs mer eller mindre självklart kvinnans brist på omdöme.

- Hur många av oss som mötte dessa patienter tänkte på övergrepp? frågar hon sig idag.

1989 började hon tjänstgöra i sjukhuskyrkan och kom efter S:t Lukas diplomutbildning att bland annat ingå i smärtcentrum, där patienters smärtproblematik bedöms utifrån ett tvärkonfessionellt perspektiv. Under nittioalet arbetade Rigmor även på stiftets självvårdscentrum och

mellan 2001 och 2004 pågick Svenska kyrkans projekt ”Svenska kyrkans Självård för Utnyttjade”, en samverkan mellan Svenska kyrkan på nationell nivå, Bräcke Diakoni samt Göteborgs, Lunds och Växjö stift.

- Det blev en ögonöppnare, när jag började ana vidden av övergreppsproblematiken, både när det gäller djup, omfattning och komplexitet, säger Rigmor som under den här tiden var en av stiftets två kontaktpersoner för människor som blivit sexuellt utnyttjade inom Svenska kyrkan.

Utsatthet

När Rigmor idag ser tillbaka på möten med människor från vitt skilda sammanhang kan hon se att det gått en röd tråd genom hennes liv och engagemang, som handlar om den enskildes utsatthet.

- När utsattheten beror på olycka, sjukdom eller död väcker den vanligtvis medkänsla, stöd och förståelse hos omgivningen. Människor som utsatts för sexuella övergrepp däremot, möter vanligtvis helt andra reaktioner hos omgivningen. Det kan handla om misstro, oförståelse, skuldbeläggande av den utsatta, tystnad och avståndstagande.

I krishantering understryks vikten av tydlig information eftersom man menar att ”fantasierna är värre än verkligheten”. Rigmor menar att i berättelser om övergrepp är det inte ovanligt med det omvända, att verkligheten är värre än och kan överträffa fantasierna. Detta kan då leda till att den utsatta kanske avbryter eller vill göra uppehåll i sin bearbetning, men behöver vara viss om att relationen till självårdaren kvarstår.

- I möten med utsatta människor och i deras beskrivna upplevelser har jag sett att olika slag av övergrepp, fysiskt, psykiskt, sexuellt, socialt eller andligt präglade orsakar i stort sett samma typ av särigheter vad gäller självbild och tillit till andra. Gemensamma nämnare är känslor av skuld och skam, självförakt, hjälplöshet, övergivenhet och misstro.

Grad och omfattning av dessa varierar sedan, beroende på en mängd faktorer som skiljer berättelser och erfarenheter åt, som när i livet (ålder och livssituation) övergreppet hände, vilken relation den utsatta hade till förövare (och hans/hennes närstående), under vilka omständigheter och under hur lång tid övergreppet/n pågick, om hot eller fysiskt våld förekommit.

- Har övergreppet skett i en religiös miljö och förövaren representerar dels en ideologi och dels en gudomlig makt, tillkommer ytterligare dimensioner som gör utsattheten än mer komplex och svår att hantera, säger hon. Om en människas yttersta referensramar rasar blir det kaos i självbild, världsbild och gudsbild. Därmed sker också ett andligt övergrepp.

Övergrepp i kyrklig kontext

Erfarenheterna förde henne vidare in på spåret kring övergrepp i kyrkliga sammanhang.

- Möten med enskilda, såväl kyrkligt anställda som människor från andra sammanhang, som blivit utsatta för sexuella kränkningar och övergrepp inom kyrkan har blivit en smärtsam kunskap.

Vägen från kontakt till övergrepp ser naturligtvis väldigt olika ut för olika människor, men några beteenden hos förövare framkommer oftare i skildrade upplevelser:

1. Självvårdaren/ledaren visar svårigheter med gränssättning i förhållande till konfidenten/den underställda. Privat och personligt sammanblandas.
 2. Han/hon kommer in på egna bekymmer med överbelastning och trötthet som kan gälla arbetsförhållanden eller eventuella problem med kollegor, chef eller medarbetare.
 3. Han/hon delger angelägenheter som rör privatlivet, sjukdom eller svårigheter, goda eller dåliga exempel från familj och äktenskapsrelationer.
- Ett förhållningssätt kan bli manipulativt, där den utsatta tillskrivs speciell betydelse, får information och förtroende, vilket inte hör hemma i den aktuella relationen. Den utsatta kan känna sig utvald och bekräftad i dessa stunder av rollskifte, men är likväl i beroendeställning och förväntas vara lojal.

En annan typ av komplicerat gränsöverskridande hos självvårdaren/ledaren beskrivs mer frekvent i miljöer som upplevts vara präglade av auktoritärt andligt ledarskap och stark social sammanhållning. Den utsatta har känt sig förkrympt och kommit att förhålla sig som en mer eller mindre omyndig person.

- När självvårdaren eller ledaren har gjort sexuella närmanden, har denne ibland rättfärdigat detta med stöd och tolkningar av utvalda bibelcitater. Själva övergreppshandlingen har då kunnat omskrivas i förskönande termer där han/hon har förklarat relationen som ytterst exklusiv och bortom omvärldens förståelse. Tystnadsplikten har gjorts ömsesidig, berättar Rigmor

Om en självvårdare/ledare inte har handledning och får hjälp att upptäcka egna behov och brister, hantera idealisering, förälskelse och beroende samt att inse sin egen begränsning i kompetens och kapacitet, finns risk att gränsen mellan professionellt och privat förhållningssätt raderas ut och att relationen urartar.

- Också för självvårdarens/ledarens egen del är handledning en nödvändighet för att få hjälp och styrka att vara kvar i – eller lämna vidare – komplexa och svåra möten och relationer, säger hon.

Olika sätt för utsatta att hantera övergrepp

Sexuellt övergrepp efterlämnar en känsla av att ha blivit märkt för livet. Ofta förmår den utsatta inte psykiskt att bära upplevelserna i sitt medvetande.

- Försvarsmekanismer av olika slag aktiveras och de möjliggör att livet går att leva till viss del. Bland de vanligaste är bortträngning, som kan vara så effektiv att medvetandet är helt befriat från minnen under avsevärd tid. Decennier senare eller till och med mycket sent i livet kan dessa väckas till liv av någon aktuell händelse, berättar Rigmor.

Att inte minnas det outhärdliga kan ju förefalla barmhärtigt, men i ”kroppsmindet” finns upplevelserna lagrade och kan komma till uttryck i oförklarliga reaktioner och i form av psykosomatiska symptom och sjukdomstillstånd, som i sin tur kan leda till en komplex sjukdomsbild och eventuellt innebära ett livslångt lidande.

- En annan form av överlevnadsstrategi är när ett barn utsätts för sexuella övergrepp och enda flyktmöjligheten är att stänga av upplevelserna genom att i tanken försvinna ut ur kroppen till en annan plats. På ett plan stannar barnet känslomässigt i utveckling på den här nivån i ordlös ångest, även i vuxen ålder. (Se ”Dissociation” i ordlistan).

Ord, ansiktsuttryck eller beröring kan väcka känslor från övergreppen till liv i vuxen ålder och utlösa starka reaktioner som den utsatta kanske inte förstår och inte kan hantera. Smärtlindring, om än temporär, kan hon uppnå genom att ångesten dövas av andra starka upplevelser via relationer, prestationer, berusning, självskadebeteende, konsumtion med mera.

- Konsekvenserna är ett slags kvitto på traumats omfattning. I livsföringen kan den utsatta skönja ett mönster där låg självskattning, skuld – och skamkänslor har styr och styrt i relationer och i valsituationer. När medvetandet om detta växer vid senare ålder genererar det sorg, vrede och ibland bitterhet.

Skuld-känslor

- En tidig konsekvens av övergrepp är skuld-känslor trots att skulden är förövarens. Oskulden skymms av skuld-känslor.

Ibland bagatelliserar den utsatta det den varit med om, använder ord och beskrivningar som kanske förövaren använt. Den utsatta kan förklara och i viss mån försvara förövarens beteende och anklaga sig för att hon/han över huvud taget befann sig och fann sig i situationen.

- Självanklagelserna kan till och med få den utsatta att tro att hon/han ”förledde” förövaren. Skuld-känslorna inkluderar inte sällan även förövarens familj, arbetsplats och sociala sammanhang.

Rigmor menar att det ibland kan vara lättare att lägga skulden på sig själv, särskilt om förövaren är en förälder eller en uppskattad själavårdare. Därmed kan den ”gode” förbli god och den utsatta kan utöva självbestraffning och viss kontroll över det onda och skulden.

- Skuld-känslorna har för en del utsatta också en medveten existentiell dimension. Beroende på livsåskådning och gudsbild varierar intensitet och fokus. Vanligt är svårigheter med att ta till sig begrepp som nåd, barmhärtighet och kärlek från Gud. Man upplever sig kanske dömd och fördömd av den Gud ”som såg men inte ingrep”.

En bestående effekt är benägenheten att obefogat skuldbelägga sig för andra händelser i senare relationer och sammanhang. Den andra sidan av myntet kan vara att den utsatta blir oerhört noggrann, plikt-trogen och ansvarstagande i arbetsliv och i det sociala livet, med risk för överkrav och perfektionism.

En avgrundsdjup skam

- Om den drabbade orkar berätta om sina erfarenheter, kan han eller hon i regel sätta ord på sina skuldkänslor. Men det som är näst intill outhärdligt att beskriva är skammen och den har många ansikten, säger Rigmor

Skammen till följd av sexuella övergrepp är en central känsla som mer eller mindre ockuperar och involverar personlighetens hela känsleregister. Den har fokus på det egna människovärdet, inte på förövarens, men speglas i förhållande till andra och har sitt säte både i kroppen och i själen, som blir dränerade på energi och livsmod.

- Skammen är ofta oförutsägbar och kan utlösas av en bagatell eller utebliven bekräftelse och stegras i styrka och driva den drabbade in i panikbeteenden, flykt eller suicidförsök. Den kan komma nattetid i ensamhet likaväl som i umgänget med andra och har sin grund i den utsattas övertygelse om att inte vara värd att älska.

Frånvaron av respons från omgivningen tolkas som medvetet avståndstagande och upplevs smärtsamt men befogat. Tilltagande självhat i förening med utagerande aggressivitet kan bli ett förhållningssätt. Över tid kan detta leda till en självbestraffande och destruktiv livsstil genom upprepning av det mönster man har erfarenhet av eller genom kompensatoriskt beteende i form av extrema prestationer.

- Som en skugga över livet följer skammen. Och då ljuset tilltar blir skuggan än mer markant. Längtan efter tillit och närhet ökar ofta skammens styrka, ibland ända till ångestnivå. En pågående plågsam inre kamp mellan tillit och mistro gör att den utsatta undviker nära relationer och istället distanserar sig in i existentiell ensamhet.

I den inre isoleringen – under en yttre kontrollerad fasad – växer negativa tankebanor och tolkningar av omgivningens ord och bemötande till manifesta övertygelser om den egna värdelösheten. Skammen kan bli avgrundsdjup. Depression med tankar och planer på suicid följer i spåret.

Att få upprättelse

Från omgivningen kommer efter hand förväntningar på att den utsatta måste lämna det svåra bakom sig, kunna förlåta sin eller sina förövare och gå vidare i livet. Familjens, vännernas, församlingens förhoppningar ökar pressen och förstärker känslor av utanförskap.

- Detta upplevs ofta som att ingen egentligen har begripit vad det handlar om. Att det inte endast rör sig om händelser då och där, utan det är konsekvenser som pågår och som man har att förhålla sig till i nya relationer och sammanhang. Det tar tid att realistiskt inse vad man har varit utsatt för och det tar lång tid innan man mäktar inse vidden av övergreppens verkningar. Att omgivningen respekterar läkeprocessens tid och den utsattas behov av avskärmning eller gemenskap är viktiga steg mot upprättelse, säger Rigmor.

Då någon utomstående i efterhand delger att man såg eller anade att övergrepp skedde, väcker det ofta besvikelse och vrede över uteblivet ingripande. Men samtidigt utgör detta ett viktigt stöd för den utsatta i den inre orienteringen kring upplevelser och faktiska händelser. En yttre bekräftelse på den inre upplevelsen är en väsentlig del på vägen.

- Att den utsatta själv börjar sätta gränser och kan hantera omgivningens reaktioner på detta, är kraftfulla steg mot upprättelse i egna ögon. Ofta upplevs detta nästan hisnande.

Med tiden kan den utsatta ur sårigheter börja vaska fram nya styrkor som utvecklas till användbara redskap. Ett sådant exempel är stor känslighet för tidiga tecken på ojusta situationer för sig själv eller andra samt kraft och mod att påtala och agera.

- När de utsatta upprepade gånger finner sig agera på detta nya sätt, har det gamla och destruktiva mönstret brutits och personen närmar sig en form av acceptans för sitt liv.

Makt och asymmetriska relationer

En människa som lämnar ut det som är känsligt och skört i sitt liv till en annan i förtroende, tar en stor risk. Hon/han ger denna person makt att bedöma, råda, styra, fördöma eller kanske avvisa. Representerar den andre kyrkan och Gud, tillskrivs personen ytterligare makt.

- Relationen blir asymmetrisk. Utsatthet hör ihop med bruk och missbruk av makt. Och makt hör ihop med uppdrag och ansvar inför en högre instans. Jag tänker här på replikskiftet mellan Pilatus: ”Vet du inte att jag har makt att frige dig och makt att korsfästa dig?” och Jesus: ”Du skulle inte ha någon makt över mig om du inte hade fått den från ovan.” Joh. 19:10,11

De som är i vigningstjänsten är alltid ämbetsbärare, oavsett om de är i aktiv tjänst eller inte och det förhållandet är livslångt. Detta kan bli problematiskt i relationer och situationer när de inte ser sig själva med omgivningens ögon, som representanter för kyrkan. Livsstil, förhållnings-sätt och språkbruk får tyngd utifrån de förväntningar den enskilde har på kyrkan och kristna människor.

- En själavårdare måste vara medveten om sin rolls betydelse och makt samt om sina personliga bekräftelsebehov och begränsningar. Då konfi-dentens problematik och behov övergår själavårdarens kompetens, bör relationen avslutas alternativt kompletteras med annan kompetens. Om själavårdarens problematik och behov kommer till uttryck skall relationen självfallet avslutas. I handledning kan vi få hjälp att se oss själva, vår roll och vårt förhållnings-sätt i relation till konfidenten. I egen själavård kan vi få hjälp att se oss själva, vår roll och vårt för-hållnings-sätt i relationen till Gud.

Att läsa vidare:

- Om det så skulle kosta mig livet*, Margaretha Sturesson (Libris, 2009)
Skamfilad, Göran Larsson (Verbum, 2007)
Min förövare var en kvinna, Jennie Isakzon,
(GU Psykologiska institutionen, VT 2007)
Forbrytelse og selvføorståelse, Knut Hermstad
(Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet, Trondheim, 2006)
Kränkningar och förlåtelse, Ann Heberlein (Thales, 2005)
Ingen skugga så djup, Margareta Lindskog (Lumio, 2003)
Inte bara Knutby, Göran Bergstrand (Natur och Kultur, 2007)
SOU 2004:121, *Slag i luften. En utredning om myndigheter, mansvåld och makt*
Sårade hjältar, Agneta Sandberg (Preses Nams, 2006)
Intimitetsgrenser og tillitsmakt, Tormod Kleiven (Diakonova, 2010)
Fra SKAM til VERDIGHET. Teologisk og psykologisk arbeid med vold og seksuelle overgrep, Elisabeth Torp m.fl. (Universitetsforlaget, 2003)
Flickan och skulden. En bok om samhällets syn på våldtäkt,
Katarina Wennstam (Bonnierpocket, 2004)
Child Sexual Abuse – Disclosure, Social Support and Subjective Health in Adulthood, Eva M C Jonzon (Karolinska Institutet, 2006)
Alfahannar, Katarina Wennstam (Bonnier, 2010)
Upprättelsens rum. Om själavård för utnyttjade.
(Mitt i församlingen 2004:5)

Fallstudier

Nedan är några fiktiva exempel på händelser, som bygger på element från flera verkliga händelser som kontaktpersonerna mött i samtal med utsatta.

Hej, Jag är präst i en förortsförsamling där jag tillsammans med två andra ledare har en konfirmandgrupp med tolv deltagare som träffas en gång i veckan.

När vi vid en samling talade om sexuell samlevnad reagerade en av pojkarna på ett sätt som förvånade oss ledare. Han ville inte delta i samtalet och sade bara att det äcklade honom att prata om sådant.

Vi vuxna samtalande efter träffen om hans reaktion, alla hade en känsla av att ämnet verkade vara mycket ångestskapande hos honom. Vi enades om att en av oss, som känner honom väl, skulle prata lite mer med honom om det.

Vid ett senare tillfälle då ledaren Anna och konfirmanden möttes tog hon upp att det kändes som att konfirmanden reagerat på ett sätt som kändes konstigt. Hon frågade om det var något han varit med om som gjorde att det sexuella var så smärtsamt.

Konfirmanden blev tårfull i ögonen och sade bara, "Jag kan inte prata om det".

Anna frågade då om han talat med sina föräldrar om hur det känns.

Då började han istället gråta och sade efter en stund att "Nej, mamma är så äcklig".

Jag funderar på om och hur vi ska gå vidare?

Vänliga hälsningar

Susanne

Till Biskopen

För ett år sedan sökte jag präst för samtal i en personlig sak. Vi träffades cirka en gång i veckan fram till för några veckor sedan. Den första tiden upplevde jag att han var koncentrerad och mycket uppmärksam på mej. Han lyssnade. Jag fick stort förtroende för honom. Ganska snart började han krama mej när vi möttes och skiljdes. Det kändes inte så bra, men det var skönt ändå att någon höll om mej och brydde sej. Efter ett tag började han ställa mycket personliga frågor, t.ex. om mitt sexliv och mina f.d. män. Även om mina fantasier och tankar ville han veta. Jag tycker han förändrades med tiden. Han började prata om sig själv och flyttade sig närmare mej i soffan. Våra samtalstider blev också senare och senare på dagen. I början träffades vi på hans expedition, men de sista månaderna har han kommit hem till mej, för han tyckte inte att jag skulle gå ensam ute när det var mörkt. "Man vet ju aldrig vad som kan hända med en ensam kvinna", sa han. Förra månaden när han skulle gå på kvällen kramade han mej som vanligt. Men han släppte inte. Han höll kvar armarna om mej och tryckte sig mot mej med hela kroppen. Då blev jag jätterädd och stötte honom från mej. Ganska brutalt, tror jag. Då blev han jättearg, gick ut och slängde igen dörren så det small. Veckan efter kom han som vanligt. Jag såg på honom att det var något. Då berättade han att han var kär i mej och att han ville stanna hos mej på natten. Då kände jag att jag föll. Allt rasade ihop för mej.

Jag skriver detta brev till dej som ett sista rop på hjälp.

Dagen efter tog jag kontakt med kyrkoherden och bad honom om ett möte. Det gick bra och vi kom överens om dag och tid. När jag kom till hans tjänsterum var även komministern där. Jag blev helt ställd. Vi hade inte pratat om att han skulle vara med. Kyrkoherden tog komministerns parti och ifrågasatte mej mycket. Kyrkoherden trodde att det var jag som ville detta. Komministern var ju både gift och hade barn. Det slutade med att kyrkoherden sa att jag skulle be komministern om förlåtelse för att jag anklagat honom. Det vägrade jag att göra.

Jag gick och jag såg att de smålog bakom ryggen på mej.

Jag mår förfärligt dåligt. Jag behöver hjälp.
Hälsningar Anna

Till Kyrkoherden

Som diakon i församlingen är jag ju ansvarig för gruppen av ideella i vår verksamhet. Jag har under en tid reagerat på att en av våra frivilliga verkar lite gränslös. Jag har alltid uppskattat honom väldigt mycket för det finns nog ingen här på kyrkan som bryr sig på samma sätt om nya som kommer hit. Han var nog den som jag fick snabbast kontakt med när jag började här.

Men samtidigt har jag vid flera tillfällen sett att kvinnorna som han sätter sig jämte försöker flytta på sig. Jag har själv vid några tillfällen känt att han kommit för nära mig. Jag tror att han vill väl, men det är mycket obehagligt för han verkar inte känna av mitt personliga rum. Det känns inte bra att han lägger armen om mig när han ska berätta något. Som jag sa är detta är något jag vill testa på er, jag vet inte om ni förstår vem jag menar?

Gör ni inte det, så är det kanske så att jag är för känslig, men jag tycker mig se att även andra reagerar på honom. Det som jag tycker är extra svårt just nu är att han vill vara med i vår besöksgrupp. Jag själv skulle inte vilja få besök av honom, jag skulle känna mig rädd om han kom hem själv till mig.

Hur ska jag gå vidare med detta?
Tacksam för råd.
/Sara

Fundera på dessa frågor utifrån situationen på din arbetsplats?

Hur bör man i ett arbetslag handla i en situation som denna?

Är detta en fråga om självvård eller är det ett socialt ärende som ska utredas?

Bör ni hantera detta själva eller bör andra ta över?

Bör någon, i så fall vem, ta en kontakt med föräldrarna?

Beskriv hur ni på ett bra sätt skulle kunna hantera denna situation på er arbetsplats; vad skulle göras och vilka skulle vara inblandade?

Försök att skriva ner några viktiga punkter som ni kan delge andra grupper!



Del 3: Lagar och bestämmelser

Lagar och bestämmelser

Sanktioner vid sexuella övergrepp är reglerade i ett antal lagar. Av störst vikt i sammanhanget är de brott rörande sexuella övergrepp som regleras i Brottsbalken. Förutom de straffrättsliga reglerna finns det arbetsrättsliga regler som styr möjligheterna till ingripande och påföljd. Regelverket varierar delvis beroende på om den misstänkte förövaren är anställd, verkar som förtroendevald eller deltar som frivillig/ideell inom kyrkan. Det har också betydelse om den utsatta är anställd eller deltagare i församlingens verksamhet.

Vid misstanke om brott sker en utredning efter polisanmälan. Efter polisens förundersökning avgör åklagare om åtal ska väckas. Kyrkan som arbetsgivare, i form av de juridiska personer som har personalansvar på lokal, regional och nationell nivå, kan parallellt med straffrättsliga åtgärder fatta beslut utifrån det arbetsrättsliga regelverk som reglerar anställningsförhållandet.

Här återfinns bland annat de rättsregler som styr möjligheterna att i ett akut utredningsskede temporärt skilja en anställd från verksamheten samt att säga upp eller avskeda den anställde.

Inom det arbetsrättsliga området är lagen om medbestämmande i arbetslivet (MBL) och lagen om anställningsskydd (LAS) av central betydelse. Annan arbetsrättslig lagstiftning av betydelse i detta sammanhang är arbetsmiljölagen (AML) med Arbetsmiljöverkets föreskrifter. Inom kollektivavtalsområdet finns regler om disciplinära åtgärder i Svenska kyrkans avtal 08. Bilaga 2. Kyrkans AB 08.

I Svenska kyrkans inomkyrkliga regelverk, kyrkoordningen, finns särskilda regler för befattningar inom kyrkans vinningstjänst, det vill säga biskopar, präster och diakoner. Det finns även EG-regler som behandlar frågan om sexuella trakasserier på arbetsplatsen. Slutligen kan regler om tystnadsplikt och sekretess bli aktuella i detta sammanhang.

Den straffrättsliga regleringen

Kyrkans personal kan precis som alla andra dömas enligt den straffrättsliga lagstiftningen. Vissa bestämmelser i Brottsbalken (BrB) kan i varierande grad vara tillämpliga på sexuella handlingar som utgör trakasserier eller sexuella övergrepp.

Framför allt kan det vara bestämmelserna om sexuellt utnyttjande av person i beroendeställning (6 kap 3 §) och sexuellt ofredande (6 kap 10 §) som kan komma i fråga. Sexuella övergrepp kan också innefatta andra brott enligt BrB såsom våldtäkt (6 kap 1 §), sexuellt tvång (6 kap 2 §), olaga tvång (4 kap 4 §), grov fridskränkning och grov kvinnofridskränkning (4 kap 4a §).

Bestämmelsen om sexuellt utnyttjande av person i beroendeställning, tar sikte på fall då någon allvarligt missbrukar en annan persons beroendeställning, oavsett ålder. I motiven till bestämmelsen anges att den främst tar sikte på missbruk av ungdomars beroendeställning. Sexuellt ofredande avser bland annat fall där någon, utan att det utgör våldtäkt, sexuellt tvång eller sexuellt utnyttjande, sexuellt berör barn under femton år eller förmår barnet att medverka i någon handling med sexuell innebörd.

Brottet avser även fall där någon blottar sig för annan på ett sätt som är ägnat att väcka anstöt, eller genom ord eller handling på ett uppenbart sedlighetssårande sätt uppträder anstötligt mot annan person. Här avses ord eller handlingar som på ett uppenbart sedlighetssårande sätt väcker anstöt hos viss person. Den som handgripligen antastar en annan person kan göra sig skyldig till ofredande. Under ”handgripligen antastar” faller, enligt förarbetena till bestämmelsen, bland annat att hindra en kvinna från att komma fram, att ta henne i armen för att förmå henne att följa med eller att antasta henne med klappar eller liknande beröringar. Om ett sådant beteende innefattar sedlighetssårande eller anstötliga ord eller handlingar kan det vara straffbart som sexuellt ofredande.

Bestämmelsen är den som oftast kan bli aktuell. Reglerna tar sikte på att slå vakt om kvinnofriden och att motverka sexuella trakasserier. För att Brottsbalkens regler skall kunna tillämpas måste den som blir utsatt eller

annan person göra en anmälan till polisen så att händelsen blir känd för åklagare. Enligt 23 kap 6 § brottsbalken föreligger även skyldighet för var och en att, när så kan ske utan fara för honom själv eller någon av hans närmaste, anmäla eller avslöja när vissa allvarigare brott, till exempel våldtäkt, är på väg att ske. Underlåter man att göra detta kan man dömas för underlåtenhet att avslöja brottet. Inom ramen för en brottsmålsrättegång förs också en eventuell skadeståndstalan.

Den arbetsrättsliga regleringen

3.1. Lagregler

3.1.1 Lag (1982:80) om anställningsskydd (LAS)

Lagen om anställningsskydd gäller i grunden för alla anställningar. Avvikelser från denna lags bestämmelser förekommer i speciallagstiftning och kollektivavtal beroende på att vissa bestämmelser i lagen om anställningsskydd är dispositiva, det vill säga lagregler som går att avtala om eller avtala bort. De lagbestämmelser som främst är av betydelse i detta sammanhang är reglerna om uppsägning och avskedande. Skillnaden mellan avskedande och uppsägning är att det vid avsked handlar om att omedelbart skilja den anställde från sin anställning medan arbetsgivaren vid uppsägning iakttar en uppsägningstid som anges i LAS eller i gällande kollektivavtal. Avskedande är en strängare åtgärd än uppsägning och kräver därför att det handlar om något särskilt grovt brott mot anställningsavtalet.

Uppsägning

Anställda i Svenska kyrkan får sägas upp om det är sakligt grundat. Saklig grund föreligger inte om den anställde kan omplaceras. Uppsägning på grund av personliga förhållanden kan utgöra saklig grund. Misskötsel och olämpligt uppträdande vid upprepade tillfällen kan också utgöra saklig grund för uppsägning. Om uppsägningen beror på förhållanden som hänför sig till den anställde personligen, får den inte grundas enbart på omständigheter som arbetsgivaren känt till mer än två månader innan underrättelse om uppsägning lämnades. För präster som tillsatts med fullmakt gäller särskilda regler som bland annat innebär att de inte kan sägas upp. De kan dock avskedas.

Avskedande

Alla anställda i Svenska kyrkan kan avskedas om de grovt åsidosatt sina åligganden mot arbetsgivaren. I praxis har till exempel sexuella trakasserier av kollegor, men även brottslighet som riktat sig mot utomstående, ansetts utgöra grund för avsked. Ett avskedande får inte grundas enbart på omständigheter som arbetsgivaren känt till mer än två månader före avskedandet. Tidsfristen är alltså samma som vid uppsägning.

Övrigt

Åtgärden att skilja den anställda från anställningen blir aktuell först sedan det klarlagts att det förekommit ett övergrepp. Under utrednings-skedet är det oftast nödvändigt att skilja den anställda från verksamheten antingen genom tillfällig omplacering till andra uppgifter eller genom avstängning från tjänstgöring, se nedan. Vid bedömningen av vilken åtgärd som är lämpligast måste arbetsgivaren främst se till det behov av säkerhet och trygghet som de som deltar i kyrkans verksamhet har och inte utifrån hur den misstänkte förövaren drabbas av åtgärden.

I kyrkoordningen finns bestämmelser om befogenhetsprövning. Reglerna innebär att kyrkorådet, kyrkonämnden eller stiftsstyrelsen som arbets-givare får fatta beslut om uppsägning, avskedande, omplacering eller disciplinär åtgärd mot präst eller diakon endast om domkapitlet prövat att beslutet inte skulle strida mot kyrkoordningens regler om tillsyn från biskop och domkapitel vad gäller lära, utövande av kyrkans vignings-tjänst och efterlevnad av vigningslöften. Bestämmelserna om befogen-hetsprövning finns i 31 kap 14 § och 32 kap 14 § i kyrkoordningen för präst respektive diakon.

3.1.2 Diskrimineringslagen (2008:567)

Diskrimineringslagen har från och med den 1 januari 2009 ersatt bland annat jämställdhetslagen. Enligt 3 kap 6 § skall arbetsgivaren genomföra åtgärder för att förebygga och förhindra att en arbetstagare utsätts för sexuella trakasserier.

En arbetsgivare får enligt 3 kap 18 § inte utsätta en arbetstagare för repressalier på grund av att arbetstagaren avvisat eller fogat sig i arbets-givarens trakasserier eller sexuella trakasserier.

3.1.3 Arbetsmiljölagen/AML/ (1977:1 160)

Arbetsmiljölagens syfte är att förebygga ohälsa och olycksfall i arbetet samt att även i övrigt uppnå en god arbetsmiljö. Arbetsmiljöverket utö-var tillsynen enligt lagen och får utfärda ytterligare föreskrifter.

3.1.3.1 Arbetsmiljöverkets föreskrifter

I Arbetsmiljöverkets författningssamling AFS 1993:17 finns föreskrifter om åtgärder mot kränkande särbehandling i arbetslivet. Arbetsgivaren åläggs att på ett aktivt sätt motverka att någon utsätts för sådan behand-ling. Detta kan ske genom konkreta och förebyggande åtgärder och som individuellt stöd till den enskilde.

3.2. Kollektivavtal

Svenska Kyrkans avtal gäller för alla anställda inom Svenska kyrkan. I avtalet finns bestämmelser om arbetsgivarens möjligheter att tillfälligt eller stadigvarande förflytta arbetstagaren, regler om när avstängning kan ske och vilka disciplinära åtgärder som finns enligt kollektivavtalet.

Disciplinära åtgärder

En arbetstagare som gjort sig skyldig till förseelse kan tillfälligt tas ur arbete av arbetsgivaren. För den tid en arbetstagare är tagen ur arbete har arbetstagaren inte rätt till lön och andra förmåner. Arbetstagare som gjort sig skyldig till fel eller försummelse i arbetet kan också meddelas disciplinpåföljd i form av skriftlig varning.

Avstängning

Om en arbetstagare på sannolika skäl är misstänkt för eller bevisligen skyldig till svårare fel eller försummelse i arbetet, brott som kan medföra fängelse eller svårare förseelse utom anställningen, kan arbetsgivaren, enligt Kyrkans AB 08, avstänga arbetstagaren från arbetet i avvaktan på slutligt ställningstagande. Så kan också ske om det i övrigt finns vägande skäl. En avstängning får vara i högst trettio kalenderdagar eller, om förseelse utreds av polis- eller åklagarmyndighet, till dess beslut i åtalsfrågan meddelats eller den vunnit laga kraft. Vid avstängning behåller arbetstagaren lönen om inte särskilda skäl talar mot det.

3.3. Inomkyrkliga regler i kyrkoordningen

Tillsynsansvaret

En viktig uppgift som biskopar och domkapitel har är att utöva tillsyn över verksamheten i församlingar, samfälligheter och stift. I denna tillsyn ingår bland annat granskning av hur präster och diakoner utövar sina uppdrag och efterlever avgivna vigningslöften samt råd, stöd och hjälp i rättsliga frågor.

Den kyrkliga vigningstjänsten

I kyrkoordningen regleras den kyrkliga vigningstjänsten. Bland annat anger kyrkoordningen de grunder på vilka en biskop, präst eller diakon kan/skall förklaras obehörig att utöva kyrkans vigningstjänst. De aktuella bestämmelserna i detta sammanhang är likalydande för de olika vigningstjänsterna. En biskop, präst eller diakon får förklaras obehörig att utöva kyrkans vigningstjänst om han eller hon:

- *Har brutit de löften som han eller hon har givit vid vigningen.*
- *Har brutit sin tystnadsplikt i fråga om sådant som han eller hon har fått veta under bikt eller enskild själavård.*

- *Genom brottslig gärning, på grund av sitt levnadssätt eller på annat sätt i avsevärd mån har skadat det anseende en biskop, präst eller diakon bör ha.*

När det gäller präster och diakoner kan det, istället för obehörigförklaring, beslutas om provotid som i så fall löper i tre år. Om prästen/diakonen under denna tid på nytt visar sig olämplig för sitt uppdrag skall han eller hon förklaras obehörig. Vidare kan präster och diakoner tilldelas en skriftlig erinran. Den som förklarats obehörig får återförklaras behörig om förhållandena ändrats på ett sådant sätt att han eller hon kan anses lämplig att utöva ett uppdrag inom kyrkans vinningstjänst. För präster och diakoner gäller som en ytterligare förutsättning för behörigförklaring att biskopen godkänner dem. Beslutande organ i dessa frågor är domkapitlet vad gäller präster och diakoner och Svenska kyrkans ansvarsnämnd för biskopar vad gäller biskopar. Bestämmelserna om obehörigförklaring får betydelse ur arbetsrättslig synpunkt. En präst som inte längre är behörig enligt kyrkoordningen kan naturligtvis inte arbeta kvar som präst i Svenska kyrkan. Här blir LAS regler om omplacering och uppsägning tillämpliga.

3.4. EU-regler

I det så kallade likabehandlingsdirektivet (Europaparlamentets och rådets direktiv 76/207/EEG) definieras sexuella trakasserier på följande sätt:

När någon form av oönskat verbalt, icke-verbalt eller fysiskt beteende av sexuell natur förekommer som syftar till eller leder till att en persons värdighet kränks, särskilt när en hotfull, fientlig, förnedrande, förödmjukande eller kränkande stämning skapas.

I direktivets artikel 2 sägs att det inte får förekomma någon som helst diskriminering på grund av kön, vare sig direkt eller indirekt, särskilt med hänvisning till äktenskaplig status eller familjestatus. Enligt direktivet skall sexuella trakasserier anses vara en form av diskriminering på grund av könstillhörighet och därför förbjudna.

Vidare säger det så kallade bevisbördedirektivet (Rådets direktiv 97/80/EG om bevisbörda vid mål om könsdiskriminering) att den som anser sig utsatt för diskriminering skall göra det antagligt att så är fallet. Om hon eller han lyckas med detta går bevisbördan över på arbetsgivaren, som då har att förelägga full bevisning för att diskriminering inte skett. Den svenska jämställdhetslagen har anpassats till såväl likabehandlings- som bevisbördedirektivet.

Övriga regler

Utöver de straff- och arbetsrättsliga reglerna finns det en del andra regler som kan vara av intresse i detta sammanhang. Det gäller bland annat regler om tystnadsplikt och sekretess men även regler om anmälningsplikt enligt socialtjänstlagen.

Tystnadsplikt

Biskop och präst

Enligt kyrkoordningen gäller fortfarande tystnadsplikt för den som är eller har varit behörig att utöva uppdraget som biskop eller präst i fråga om uppgifter som han eller hon därvid har fått veta under bikt eller enskild själavård. Brott mot tystnadsplikten i kyrkoordningen kan leda till förlust av behörigheten att utöva uppdraget inom kyrkans vinningstjänst. Det finns inte längre någon offentligt lagreglerad tystnadsplikt. Det är alltså inte straffbart att bryta mot tystnadsplikten vad avser sådana uppgifter som en biskop eller präst fått veta under bikt och enskild själavård, efter den 1 januari 2000. För sådana uppgifter som en präst eller biskop fått veta före den 1 januari 2000 består emellertid den straffsanktionerade tystnadsplikten. Tystnadsplikten innebär vidare att en präst eller biskop, enligt 36 kap 5 § rättegångsbalken, inte får höras som vittne i en rättegång om något som han eller hon fått veta under bikt eller enskild själavård.

Diakon

Även den som är eller varit behörig att utöva uppdraget som diakon har tystnadsplikt enligt kyrkoordningen i fråga om sådant som han eller hon fått veta under enskild själavård. Diakonens tystnadsplikt är dock inte absolut. Den hindrar inte att uppgift lämnas ut om personen i fråga medger det, om diakonen har ålagts att uttala sig under ed eller om det annars föreligger uppgifts-, informations- eller anmälningskyldighet enligt lag.

Socialtjänstlagen (2001:453)

I socialtjänstlagen, 14 kap 1 §, stadgas att var och en som får kännedom om något som kan innebära att socialnämnden behöver ingripa till en underårigs skydd bör anmäla detta till nämnden. Inom vissa verksamheter föreligger det en skyldighet att göra en sådan anmälan. För Svenska kyrkans del föreligger sådan skyldighet i de fall en enhet inom Svenska kyrkan bedriver sådan barn- och ungdomsverksamhet som kräver tillstånd av länsstyrelse eller kommun. I socialtjänstlagen 14 kap 2 § finns en bestämmelse som syftar till att inom omsorger om äldre personer eller personer med funktionshinder skydda dessa mot missförhållanden.



Del 4: Goda rutiner och handlingsplaner

Kyrkans ansvar för förövaren

Kyrkan har ett diakonalt ansvar att i första hand stå på de förtrycktas sida i ord och handling. Vid sexuella övergrepp som begåtts av representant för kyrkan innebär det att åtgärder vidtas i syfte att förhindra ytterligare övergrepp av förövaren, liksom att kyrkan i ord och handling fördömer övergreppet och arbetar förebyggande. Kyrkan tar sitt ansvar för alla parter genom att inte förtiga, bagatellisera eller söka hantera situationen internt, vilket kan komplicera bland annat genom känslö-engagemang, sociala band och lojalitetskonflikter. Kyrkan tar även aktivt ansvar för förövare genom att följa en på förhand uppgjord åtgärdsplan.

Efter avtjänat straff

Efter straffpåföljd kan en möjlighet ges till nystart för förövaren. Om han/hon ska återkomma till sin arbetsplats blir en fråga för de inblandade, arbetslag och församling. Söker personen tjänst på annat håll i kyrkan bör det vid referenstagning framgå vad personen har genomgått.

Många människor har erfarenheter av sexuella övergrepp, men kanske inte medvetna minnen av detta. Minnen kan väckas till liv av en kram eller beröring och utlösa smärtsamma reaktioner. En allmän regel vid bemötande är att, förutom handhälsning, vara mycket restriktiv med fysisk kontakt. Samma utbildningskrav som gäller unga ledare i kyrkan skall gälla även andra ideella medarbetare.

Att förebygga sexuella övergrepp bland ideella medarbetare

Ideella medarbetare är en viktig del av Svenska kyrkan som evangelisk-luthersk kyrka. På många håll bärs viktiga delar av verksamheten av dessa, särskilt i utlandskyrkorna. Det är väldigt värdefullt när människor med livserfarenhet, förtrogenhets- och yrkeskunskap ställer sig till förfogande i kyrkans tjänst. Det är även viktigt att församlingen väl tillvaratar dem i deras engagemang. Alla döpta är enligt kyrkoordningen kallade att tillsammans ta ansvar för församlingens uppdrag. När en människa får ansvar och förtroende växer hon också som kristen samtidigt som hon bidrar till hela kyrkans växt.

Uppgiften att vara ideell medarbetare är förtroendebaserad och förutsätter att personen delar samma värdegrund och etiska förhållningssätt som Svenska kyrkan. I församlingars regi erbjuds utbildningsdagar och samtalsgrupper i syfte att dela kunskap och erfarenhet men också att inlemma de ideellt engagerade i kyrkans sammanhang och att tydliggöra på vems uppdrag man går.

Etiskt ansvar i mötet med andra människor

Ideella medarbetare som träffar människor i särskilt utsatta situationer ska ha tillgång till utbildningsdagar och kontinuerlig handledning. Det kan handla om möten med gamla, människor som lider av fysisk eller psykisk sjukdom, funktionshindrade eller människor i sorg. Genom det erbjuds möjlighet till erfarenhetsutbyte och reflektion över rollen som besökare, den asymmetriska relationen till den besökta, gränsdragning mellan personligt och privat, sekretess, förhållningssätt till anhöriga såväl som till hemtjänst och vård- och omsorgspersonal etcetera. Kyrkans ansvar är att utrusta den ideelle medarbetaren så att personen kan förhålla sig professionellt och bli en ”professionell ideell medarbetare”.

Många människor har erfarenheter av sexuella övergrepp, men kanske inte medvetna minnen av det. Minnen kan väckas till liv av en kram eller beröring och utlösa smärtsamma reaktioner. En allmän regel vid bemötande är att, förutom handhälsning, vara mycket restriktiv med fysisk kontakt. Samma utbildningskrav som gäller unga ledare i kyrkan skall gälla även andra ideella medarbetare.

Vikten av reflektion med unga ideella ledare

Idag sker mycket ungdomsarbete i församlingarna genom ledarutbildningar och genom att ge ungdomar uppdrag som ideella ledare, till exempel i konfirmandarbetet. Svenska Kyrkans Unga har också en lång tradition av att erbjuda unga uppdrag med ansvar. Det kan handla om att vara medhjälpare, gruppledare eller förtroendevald, för att ansvar och växt i tro hör ihop. Volontäråret är ett exempel på hur många församlingar erbjuder en plats för unga mellan 18–25 år, från Sverige eller andra delar av världen, för att under ett år prova på kyrkligt volontärarbete.

Med unga ideella i församlingen blir det ännu viktigare att reflektera, ha en dialog kring deras ansvar och uppdrag och att rusta dem för uppgiften. En ung människa behöver få prova på att göra sådant man inte har gjort förut, men behöver samtidigt utrymme att få misslyckas och ha snabb tillgång till stöd när man behöver hjälp. Unga ideella befinner sig alltid i en klar beroendeställning till de anställda och vuxna ledarna, samtidigt som de har en auktoritet i sin roll gentemot de unga deltagarna. Därför är det viktigt att reflektera kring vad som är rimligt för en ung person att bära, vad de måste föra vidare och vad de bör respektera av lämnade förtroenden.

När man misstänker att en minderårig utsatts för sexuella övergrepp eller på annat sätt far illa och behöver skydd är det nödvändigt att göra en anmälan till socialnämnden, och rutiner för detta bör vara kända av alla anställda och ideella som är engagerade i barn- och ungdomsarbete. (Läs mer i kapitlet *Lagar och bestämmelser*).

Det är därför inte heller etiskt acceptabelt med sexuella relationer mellan unga konfirmandledare och deras deltagare eller mellan anställda/vuxna ledare och unga konfirmandledare, där den ena parten befinner sig i beroendeställning. När det gäller relationer via nätet behöver man reflektera kring hur man som ung konfirmandledare kan upprätthålla relationer till unga deltagare på webben på ett sätt som inte kan missbrukas eller missförstås.

Innan en ung ledare börjar sitt uppdrag behöver man i ett samtal och gärna genom ett skriftligt kontrakt tydliggöra ansvarsområden, tidsomfattning, etiskt ansvar gentemot deltagarna, rollen som ledare och förebild, och hur de anställda tar ansvar för att handleda och följa upp hur man som ung ideell ledare löser sina uppgifter.

Det är därför inte heller etiskt acceptabelt med sexuella relationer mellan unga konfirmandledare och deras deltagare eller mellan anställda/vuxna ledare och unga konfirmandledare, där den ena parten befinner sig i beroendeställning.

Viktigt att tänka på med ideella medarbetare

1. Församlingsinstruktionen och församlingens organisationsplan redogör för hur ideella medarbetare ska engageras i församlingsarbetet. Det bör framgå vem som är den ideelles arbetsledare.
2. Ideella medarbetare ska ha definierade och tidsbegränsade uppgifter, utformade i ett skriftligt avtal. Arbetet och den ideelles uppgift ska synliggöras i församlingens verksamhetsberättelse.
3. Den ideelle medarbetaren har ett personligt engagemang i sin uppgift, men utför det alltid på uppdrag av församlingen och ska inte vara ensam i utförandet av det ideella arbetet.
4. Ideella medarbetare ska veta vem de ska rådgöra med om arbetsuppgifterna. Om den personen inte är anställd ska vederbörande tydligt representera församlingen och ha kontinuerlig kontakt med ansvariga.
5. Ideella medarbetare ska inte vara ensamma att leda, ha för stort ansvar eller ansvar för alltför stora grupper.
6. Ideella medarbetare ska alltid omfattas av församlingens försäkringar i sitt utövande.
7. Ideella medarbetare ska vara medvetna om att de har en roll och position, som kan utnyttjas och missbrukas. Mot den bakgrunden ska de mötas av omtanke och medvetenhet om att de kan vara sårbara i mötet med andra människor.
8. Ideella medarbetare ska respektera andra människors gränser och integritet enligt Svenska kyrkans människosyn och uppdrag.

9. Ideella medarbetare ska, liksom anställda, ha minst ett årligt samtal om arbetet och dess utförande (utvecklings/medarbetarsamtal) med sin arbetsledare.
10. Ideella medarbetare ska tillsammans med ansvarig (arbetsledare) reflektera över sig själv, sin motivation och sina gränser, sin position och sin makt. Detta kan ske genom någon form av handledning.

Att rekrytera rätt person

Rekrytering kan vara en lång och arbetsam process. Det är mycket som ska stämma när man anställer en ny medarbetare. Nedan finns några viktiga punkter att tänka på vid rekrytering.

Tänk före

Gör riktlinjer och rutiner för hur all rekrytering i församlingen ska ske. Det ger tydliga signaler till anställda, ideella, förtroendevalda och församlingsbor att ni vet vad ni vill med att anlita en ny medarbetare. Det är viktigt att vara lika noggrann vid rekrytering av ideella medarbetare, som vid rekrytering till olika typer av anställning. Att tydligt beskriva de situationer där personen ska verka och vilka eventuella medarbetare som redan finns i verksamheten. Det måste alltid vara tydligt att det är församlingens verksamhet som ligger till grund för rekryteringen, inte den blivande medarbetarens intresse i första hand.

Behörighet och företräde

När det gäller vissa befattningar inom Svenska kyrkan behöver man ha särskild behörighet för att få utöva uppdraget. Kriterierna för dessa finns i kyrkoordningen och det är domkapitlet som har tillsyn över att reglerna följs. I övrig verksamhet ska det tydligt framgå av beskrivning av arbetsuppgifterna om det kan krävas tillhörighet eller inte. Här står lag över ordning, alltså diskrimineringslagen över kyrkoordningen. Vid anställningsförfarande och rekrytering gäller också reglerna i Lagen om anställningsskydd (LAS) och Svenska kyrkans avtal 08, huruvida en person har företräde till återanställning eller inte. När man rekryterar ideella medarbetare gäller det att vara tydlig med att det är ett icke-arvoderat uppdrag och att arbetsrättens lagar och avtal därför inte gäller. Det kan ändå vara lämpligt att här påminna om att det kan vara klokt att begära utdrag ur belastningsregistret oavsett om det gäller anställda

eller ideella medarbetare. Särskilt om det gäller anställning som rör skola eller förskola som bedrivs enligt statligt eller kommunalt regelverk och med sådant ekonomiskt stöd. Dock gäller det att komma ihåg att det inte är ett 100-procentigt verktyg, då försättsbladet av registerutdraget ser likadant ut vare sig man är straffad eller inte.

Urvalsprinciper

De principer som man bör hålla sig till när det gäller urval av sökande till befattning/tjänst är att de väl ska följa de kriterier man satt upp för krav på tjänst och sökande. Det gäller ju att de ska följa vad församlingen uttryckt både i församlingsinstruktionen och i sin verksamhetsplan. Det blir också viktigt när man ska engagera ideella medarbetare att man tydligt går igenom vilka uppgifter och i vilket sammanhang man vill att den medarbetaren ska ha sin uppgift.

Intervju

Intervju ska genomföras med såväl tänkt anställd som ideell medarbetare. Det är det bästa tillfälle man kan få, innan man engagerar en person, att gå igenom vad församlingen vill och vad medarbetaren tänker och tycker om sina arbetsuppgifter/sitt uppdrag. Det är vid detta tillfälle man kan ställa frågor om inställning i särskilda frågor och även samtala om hur församling och individ förhåller sig till tänkta situationer. Det är inte farligt att vara rak på sak. Det är ju nu man har möjlighet att fråga om man undrar över något särskilt. Det är också nu det kan vara rimligt att resonera om vad som finns i registerutdraget och om vederbörande har något att tillägga i sak.

Varför ska man alltid ta referenser?

Det kan finnas saker man inte känner till hos någon, trots att man tror sig känna vederbörande. Vi har tyvärr sett exempel på hur personer verksamma på Svenska kyrkans uppdrag, har fått fortsätta tjänstgöra i nya kyrkliga sammanhang, trots att vederbörande relativt nyligen gjort sig skyldig till sexuella överträdelser i tjänst eller uppdrag. Det bör vara en arbetsledare/chef som tar referenser och om det finns flera som ska bedömas är det viktigt att det är en och samma person som tar samtliga referenser. Tre referenser är rimligt för allsidig bedömning. Det gäller att fråga närgånget för att få veta så mycket som möjligt av sökanden. Referenstagning sker efter en intervju, då det är viktigt att den sökande får vara med och lämna synpunkter på vem man vill ha som referent. Det gäller att se till att referenter är personer som tidigare bedömt sökande och inte endast har en kamratrelation till vederbörande. Det gäller att komma fram till kompetensrekryteringar och komma ifrån kompisrekry-

teringar. Särskilt vid rekrytering av präster gör stiftet ofta egna intervjuer och referenstagningar. Det kan vara klokt att även efterhöra hos Domkapitlet om det föreligger risker i samband med rekryteringen. Det innebär inte att församlingen kan överlåta referenstagning och informationsinhämtande till någon annan part. Man står alltid för sitt eget ställningstagande i rekryteringen.

Anställningsbevis

När någon anställs ska det utfärdas ett anställningsbevis/anställningsinformation. Blankett för detta finns på Svenska kyrkans arbetsgivarorganisations webbsida samt på Svenska kyrkans intranät.

Avtal för ideella

När det gäller ideella medarbetare finns ingen mall för åtagandet, men det är rimligt att upprätta ett avtal, som innehåller uppgifter om vad vederbörande ska göra, när och i vilken omfattning. Det bör även framgå vem man relaterar till, arbetsledare eller chef. Det bör också finnas någon klausul om försäkringar och andra förmåner. Det bör även regleras hur man gör för att upphäva sitt engagemang. Viktigt att komma ihåg är att man inte kan styra ideella medarbetares tid som engagerad i församlingen.

Provtjänstgöring – prøvotid

Likaväl som man kan avtala om provtjänstgöring vid anställning kan man överenskomma om att en ideell medarbetare får en kortare prøvotid. Detta föregås dock inte av någon MBL-förhandling eftersom det inte är avtalsknutet. Det kan vara ett sätt för båda parter att se om allt fungerar som det var tänkt vid uppdragets början.

Introduktion

För att få ut bästa möjliga kapacitet av en medarbetare, oavsett om hon/han är anställd eller ideell, är det viktigt att vederbörande får en god introduktion. Både för att lära känna arbetsuppgifterna, kollegorna och församlingen. Det är därför viktigt att det utses någon lämplig person att leda introduktionen. Ansvarig är alltid en chef, men genomförandet kan mycket väl ske genom en kollega eller kamrat. Det är därför lämpligt att ha rutiner för hur introduktion ska gå till vid alla tillfällen, när man får nya medarbetare. Gör ett schema för introduktionen, så att alla berörda får kännedom om vad som händer, när och i vilken utsträckning man ska bidra, för organisationens bästa.

Uppföljning

När en anställning eller ett uppdrag har pågått i cirka två till tre månader, är det lämpligt att chef/arbetsledare går igenom vad som skett och hur medarbetaren uppfattar sin situation. Det kan underlätta för att få kännedom om eventuellt felaktigt beteende eller missuppfattningar. Vidare bör det senare under året finnas möjlighet till medarbetarsamtal och liknande.

Att läsa vidare:

Rekrytering till befattning i Svenska kyrkan, utgiven av Svenska kyrkans arbetsgivarorganisation

När övergrepp sker – vad gör vi då?

Först gäller det att slå fast att sexuella övergrepp aldrig är acceptabla oavsett var och när de än sker. Vid minsta misstanke om att en person i Svenska kyrkans uppdrag har medverkat till en sådan handling, behöver man ha beredskap att professionellt möta en sådan situation. Det gäller att ha både riktlinjer och handlingsplaner utarbetade, så att alla i omgivningen och verksamheten vet hur man ska agera

Handlingsplanen ska innehålla moment som är enkla att förhålla sig till. Det kan gälla vad man ska göra, vem som ska göra det och hur berörda på olika sätt informeras eller involveras. Det bör vara en ansvarig chef som ytterst tillhandahåller dessa handlingsplaner och riktlinjer. Se till att ni har rutiner för hur ni ska agera om någon i arbetslaget eller inom verksamheten uppges vara förövare. Om den utsatta är barn eller en ommyndig, ska alltid anmälan göras till socialtjänsten.

Så här kan rutinerna se ut om någon i ett kyrkligt sammanhang har blivit utsatt för sexuell kränkning av en anställd eller ideell medarbetare:

1. Polisanmäl händelsen vid misstanke om brott.
2. Se till att förövaren fråntas sina arbetsuppgifter.
3. Uppmuntra den utsatta/e att ta kontakt med en av stiftets kontaktpersoner.
4. Erbjud den utsatta/e samtalsstöd.
5. Informera och stöd berörda i sammanhanget med samtal och handledning.
6. Vid fällande dom eller om omständigheterna så kräver, lös arbetstagaren från anställningen.

Rutinerna kan utformas så här om en medarbetare har blivit utsatt för sexuell handling/kränkning av annan medarbetare, anställd eller ideell medarbetare.

1. Polisanmäl händelsen vid misstanke om brott.
2. Se till att förövaren fråntas sina arbetsuppgifter.
3. Uppmuntra den utsatta/e att ta kontakt med en av stiftets kontaktpersoner.
4. Stötta den utsatte med samtal och handledning.
5. Vid fällande dom eller om omständigheterna så kräver, lös förövaren från sin anställning/uppdraget.
6. Informera och stöd berörda i sammanhanget med samtal och handledning.

Församlingens arbete mot kränkningar och övergrepp

Utöver de rutiner man bör skaffa sig i församlingen rörande hantering vid sexuella övergrepp är det av största vikt att man också gör en handlingsplan som alla kan förhålla sig till. När man i församlingen kan peka på att man har rutiner för samtliga punkter nedan har man större möjlighet att reda ut situationer som kan uppkomma i samband med sexuella kränkningar.

Vi vet tydligt **vad** som ska göras. Vi vet tydligt **när** det ska göras. Vi vet **vem** som har huvudansvar. Vi vet **hur** anmälningar ska göras och till vem. Vi har tydligt reglerat hur vi gör **uppföljning** om sexuella kränkningar eller brott har skett inom vår verksamhet.

1. Vi har kunskap om/kontroll över om det förekommer sexuella kränkningar/övergrepp inom vår verksamhet.
2. Vi har ett medvetet arbete med policy och rutiner gällande sexuella övergrepp.
3. Vi har tydliga direktiv för vem som har ansvar för bland annat anmälningar gällande sexuella övergrepp.
4. Ansvarig har tillräckliga kunskaper hur man hanterar dessa frågor.
5. Samtliga anställda och ideella medarbetare hos oss vet hur de ska agera om det framkommer att någon har blivit kränkt eller utnyttjad.
6. Vi har rutiner för hur vi ska agera om någon i arbetslaget misstänks för övergrepp.
7. Vi har rutiner för hur vi meddelar grupper både vid korrekta och felaktiga misstankar.
8. Vi har rutiner för stödåtgärder mot den som blivit utsatt.
9. Vi har rutiner för stödåtgärder gentemot förövare.
10. Vi har rutiner för hur vi förhåller oss i kontakter med media.
11. Vi har tydliga rutiner för hur nyanställda och nya ideella medarbetare får kunskap om agerande vid eventuella misstankar om sexuella brott.
12. Våra förtroendevalda är väl informerade om våra rutiner och handlingsplaner rörande sexuella kränkningar och brott.
13. Vi har tydliga planer för hur vi håller oss uppdaterade inom ämnesområdet i arbetslag och verksamhet.
14. Vi har skriftliga rutiner och handlingsplaner som samtliga anställda, ideella medarbetare och förtroendevalda har fått del av.

Skapa goda rutiner

Formuläret nedan kan vara till stor hjälp i arbetet för att upprätthålla en god beredskap i arbetet mot sexuella övergrepp. Rekommendationen är att årligen se över rutinerna. Vid misstanke om övergrepp på barn, se faktaruta på sidan 85.

	Ja	Nej	Arbete startat/påbörjas den...
1. Har ni god kontroll över huruvida sexuella övergrepp förekommer i er verksamhet?			
2. Finns det ett medvetet arbete med policy och rutiner vad gäller människor utsatta för sexuella övergrepp?			
3. Är det klarlagt vem som har ansvar för anmälan av sexuella övergrepp?			
4. Har den personen fått tillräcklig kunskap hur han/hon ska agera?			
5. Vet alla på arbetsplatsen hur de ska agera vid misstanke om övergrepp?			
6. Finns det rutiner för hur arbetslaget ska agera om en anställd misstänks för sexuell övergrepp?			
7. Finns det rutiner för hur information når berörda grupper i verksamheten?			
8. Finns det rutiner för stödåtgärder för den utsatta?			
9. Finns det rutiner och stödåtgärder för förövaren?			
10. Finns det rutiner för kontakter med media?			
11. Får nyanställda och ideella inom barn- och ungdomsverksamheten tillräcklig information om hur de ska agera vid misstanke om sexuella övergrepp?			
12. Får förtroendevalda tillräcklig information/utbildning om vad som gäller vid sexuella övergrepp?			
13. Finns det en plan för information och utbildning i aktuell fråga inom församlingen/samfälligheten?			
14. Är era rutiner och handlingsplaner skriftliga för att underlätta arbetet med dem?			

Resultatet av arbetet för att skapa en trygg miljö för barn ska dokumenteras i en handlingsplan och riktlinjer för hantering av sexuella övergrepp mot barn.

Handlingsplan

En handlingsplan bör innehålla följande delar:

Fråga som ska besvaras	Exempel på svar
VAD ska man anmäla:	Avslöjanden eller tecken på övergrepp alternativt olämpligt beteende hos en anställd/ideell ledare.
NÄR ska man anmäla:	Misstankar måste rapporteras omedelbart.
VEM ska man anmäla till:	Arbetsledare, enhetschef, Barnombudsmannen, socialtjänst, polis och/eller annan myndighetskontakt.
HUR ska man anmäla:	Muntligen och med stöd av eventuella minnesanteckningar.
UPPFÖLJNING:	Kännedom om vad som händer efter anmälan.

Att läsa vidare:

Mitt ibland oss (Svenska kyrkan, 2004)

Vid misstanke – vad gör man när det gäller barn?

1. Informera din närmaste chef och kyrkoherden. Vid diffusa och svårbedömda fall, rådgör med socialtjänsten. Du behöver inte uppge barnets namn.
2. Då tecken eller uttalande från barnet tyder på sexuella övergrepp ska anmälan genast ske till socialtjänsten. Det är din skyldighet enligt socialtjänstlagen. Dokumentera händelseförlopp – tider, vem du talar med, vad du sett och hört. I de fall vårdnadshavare eller nära anhörig är misstänkt, kontakta inte barnets vårdnadshavare. Lämna ingen information om din anmälan. Det gör socialtjänsten. I de fall den misstänkte är anställd, ideell medarbetare eller står utanför familje- och vänkretsen ska föräldrar underrättas.
3. Ring socialtjänsten i din kommun. Var alltid förberedd att svara på frågor. Se till att du dokumenterat allt du sett, hört och vet.

Kontakter med media

Av erfarenhet vet vi att alla ord som har med sex att göra, i kombination med ord som *präst* och/eller *Svenska kyrkan* i princip alltid ger stora rubriker i både lokala media och riksmidia. Då det blir känt att det förekommit sexuella övergrepp söker sig journalisterna per automatik först till församlingens beslutsfattare och troligtvis också längre fram till beslutsfattare på stiftsnivå - men ofta också direkt till ärkebiskopen som betraktas som "chef" för Svenska kyrkan.

Medias uppgift är bland annat att söka sanningen, att belysa ett problem från flera olika sidor samt att spegla och återge vad som händer i samhället – men inte minst att stå på de svagas och utsattas sida. Att media väljer att rapportera när det förekommit sexuella övergrepp i en församling är en självklarhet utifrån detta. I och med att ett övergrepp polisanmäls är det en tidsfråga innan det blir känt för allmänhet och media.

Före eller i samband med polisanmälan bör beslutsfattarna i församlingen avsätta tid för att planera hur allmänhet och media ska informeras. Om de ansvariga i församlingen inte tycker sig ha den kompetens och det kunnande som krävs, ska man vända sig till stiftjuristen och pressekreterare på stifts- eller nationell nivå för råd och vägledning.

I planeringen av informationen är följande viktigt att tänka igenom:

1. Vem eller vilka är det som ska uttala sig i media?
Talespersonen/talespersonerna måste vara tillgängliga.
2. Vad ska sägas och vad ska *inte* sägas?
3. När ska det sägas?
4. Hur ska det sägas?

Viktigt att fundera över är om församlingens representanter skall välja att gå ut och informera om att det förekommit sexuella övergrepp eller avvakta tills media söker upp ansvariga för intervjuer. Här måste det göras en avvägning från fall till fall vad som är mest lämpligt och korrekt. Det går inte att sätta upp några generella regler för detta, annat än att det lönar sig oerhört sällan att "mörka". Oavsett vilken lösning som väljs är det viktigt att den som har ansvaret för mötet med media är saklig och endast säger det man har belägg för. En bra regel brukar vara: "Säg endast det som du kan stå för nästa dag när du läser tidningen eller lyssnar på radio eller TV". Viktigt är dock att inte förringa det som skett, utan om möjligt förtydliga den information som för tillfället är tillgänglig - och att alltid ge uttryck för medkänsla med den som har drabbats.

När det gäller att informera finns det alltid en risk att mycket kraft läggs på den externa informationen medan den interna glöms bort. Dock är det interna arbetet också oerhört viktigt, där informationen även behöver förankras inom verksamheten. Det är av största betydelse att alla anställda och förtroendevalda i församlingen får samma information som allmänheten och media.

Codex Ethicus: Etiska riktlinjer för biskopar, präster och diakoner

Utifrån prästers och diakoners vigningslöften har en del stift utarbetat en Codex Ethicus som ett förtydligande redskap till hjälp i förhållnings-sätt, bemötande och hantering av konkreta situationer, som vägledning i hur vigningslöftena kan tillämpas i praktiken, i mötet med barn, ungdomar och människor i utsatta livssituationer. Dessa etiska riktlinjer syftar också till att stärka allmänhetens förtroende för den som vigts till kyrkans vigningstjänst och medverka till lojalitet och ansvarskänsla. Idag har endast ett fåtal stift antagit en Codex Ethicus.

Etiska riktlinjer för ledare i konfirmandarbete

Det händer att ungdomsledare har problem med gränssättning och blir alltför mycket kompis eller inte säger ifrån då sexuellt nedsättande skämt eller mobbade tendenser sker på samlingar eller läger. Särskilt svårt kan det vara för de ledare som endast är ett par år äldre än konfirmanderna att finna en god balans mellan kompiskultur och normer. Hur kan ungdomsledaren vara en god förebild och förmedla hur man är en bra kompis? På församlingsnivå finns det utvecklade traditioner med en genomtänkt introduktion av ledare av olika slag. Till stöd finns även på stiftsnivå etiska riktlinjer för konfirmandarbete. Mindre än hälften av stiftet uppger att de har antagit etiska riktlinjer för konfirmandarbetet. Ett omfattande arbete pågår emellertid på flera håll med att ta fram riktlinjer som ska inkludera en bredare grupp än specifikt konfirmandålderns.

Nu när vi vet att det sker...

Den viktigaste insikten när det gäller förebyggande arbete är att veta att det sker sexuella övergrepp också i kyrkliga miljöer. De som vet att det förekommer, är ofta beredda att tänka genom den kyrkliga verksamheten utifrån denna insikt. Att bryta tystnaden om sexuella övergrepp i kyrkliga sammanhang var centralt i arbetet från 1998 och framåt.

Att tala sant om livet

Svenska kyrkan erbjuder stöd till människor i olika livssituationer. I detta ingår att lyssna till berättelser om levt liv där sorg och glädje, vanmakt och styrka hör till. I den kyrkliga verksamheten känns det extra angeläget att erbjuda trygga, respektfulla mötesplatser för människor i alla livssituationer. Vi har också god grund att tro att det i de allra flesta fall är sådana mötesplatser vi erbjuder, där också skörheten i mänskligt liv får finnas med. Kyrkan är också kallad att tala sant om livet, om sårbarhet, asymmetriska relationer, normaliseringsprocesser och utsatthet.

Det öppna samtalet om sexualitet

Människan är skapad till Guds avbild, till man och kvinna. Vi är sexuella varelser som söker livgivande och trygga relationer. Svenska kyrkans barn- och ungdomsverksamhet erbjuder mötesplatser för gemenskap, trosförmedling och andlig växt. Det är vårt mål att verksamheten ska präglas av respekt för den enskilda människan, hennes sexualitet och integritet. Som en del av det prioriterade programmet 0–18 år, där Kyrkomötet beslutat att Svenska kyrkan ska prioritera barn och unga, ingår också temadagar och seminarier med fokus på ungas sexualitet. Vi har god erfarenhet av samverkan med etiker, ungdomsmottagningar, tjejjourer och skolpräster. Här ingår också hbt-frågor som en naturlig del. Frågor om sexualitet är en viktig fråga i alla verksamheter där människor möts. Här har vi som kyrka områden att utveckla när det gäller samtalsformer och etiska förhållningssätt.

Handledning

Handledning, enskild eller i grupp, är en möjlighet att problematisera arbetsrelaterade situationer och få stöd för egna beslut i den fortsatta processen. Handledning kan vara en resurs för att säkra ett professionellt förhållningssätt. I dag erbjuds de flesta präster och diakoner handledning i någon form. Men flera yrkeskategorier behöver denna spegling av eget agerande i mötet med människor, också för att hindra att relationer utvecklas åt fel håll.

Utbildning/fortbildning

De kyrkliga utbildningarna förbereder de olika yrkeskategorierna för kyrklig tjänst, utifrån teologisk och strategisk förståelse av kyrkans uppdrag i en föränderlig värld. I dagens samhälle bör alla som arbetar med människor ha en grundläggande förståelse av processer i mänskliga möten, maktteorier och etiska förhållningssätt. Våld och sexuella övergrepp är en del av ett stort kunskapsområde, och det varierar fortfarande stort mellan de olika utbildningsinstitutionerna hur systematiskt dessa perspektiv får prägla förberedelsen för kyrklig tjänst. Fortbildning ger möjlighet för personal och frivilliga att höja kompetens och professionalitet i arbetet. I samhället erbjuds kurser och studiedagar inom området våld och sexuella övergrepp, och många möjligheter för samverkan och utveckling av arbetet. För att Svenska kyrkan ska vara en trovärdig mötesplats med professionella medarbetare, bör dessa områden utvecklas och fördjupas, i mötet med utsatthet och vanmakt.

Resurser i samhället

Det finns en rad myndigheter och frivilliga organisationer som arbetar med stöd till människor som utsatts för olika typer av övergrepp, och ett arbete pågår för att samordna dessa resurser. Målsättningen är att den som söker hjälp ska få ett likvärdigt och gott bemötande oavsett vilken myndighet eller organisation man väljer att vända sig till.

Myndigheter:

HÄLSO- OCH SJUKVÅRDEN är en viktig del av det myndighetssamarbete som finns för att upptäcka och stoppa olika former av övergrepp.
www.vardguiden.se

POLISEN är skyldig att ta upp anmälan och göra utredning om det finns misstanke om sexualbrott. Även om brottet skett på enskild plats faller det under allmänt åtal. Polismyndigheterna arbetar med att utveckla sina metoder för att utreda den här typen av brott. www.polisen.se

SOCIALTJÄNSTEN är en självklar del i det myndighetssamarbete som håller på att utvecklas för att gemensamt stötta utsatta människor och den första instansen för anmälan av misstanke om sexualbrott mot minderårig.
www.socialstyrelsen.se
Barnombudsmannen (BO). www.barnombudsmannen.se

Övriga organisationer:

Barnens rätt i samhället (BRIS). www.bris.se

Barn- och elevombudet på Skolinspektionen (myndighet), övervakar den del av skollagen som gäller kränkande behandling. Alla barn och elever har rätt att vistas i en skolmiljö fri från diskriminering, trakasserier och kränkande behandling. www.skolinspektionen.se/sv/BEO

Brottofferjourernas Riksförbund. www.boj.se

Brottsoffermyndigheten. www.brottsoffermyndigheten.se

Barn och ungdomspsykiatri. www.bup.nu

EKHO, Ekumeniska grupperna för kristna homo- och bisexuella samt transpersoner, www.ekho.se

Föräldrategelnet. www.rb.se

HOPP – Riksorganisationen mot sexuella övergrepp, www.hopp.se

Kriscentrum för kvinnor i Stockholm är en resurs för dem som möter utsatta kvinnor i sitt arbete. Där kan man få information, råd och möjlighet att diskutera svåra situationer. www.stockholm.se

Kvinnofridslinjen. www.kvinnofridslinjen.se

Kvinnofridsportalen. www.kvinnofrid.se

NCK, Nationellt Center för kvinnofrid, kunskapsbank med samlad information. www.nck.uu.se

En mötesplats för pedagoger i Sverige och för alla som bryr sig om utbildning och lärande. www.shareanduse.ning.com

SKR, Sveriges Kvinnojourers riksförbund. www.kvinnojour.com

Sveriges Mansjourers Riksförbund. www.mansjouren.nu

Sveriges tjejjourer. www.tjejjouren.se

RCI – Föreningen Stödcentrum mot incest, enbart för kvinnor. www.rsci.se

RFSL, Riksförbundet för homosexuellas, bisexuellas och transpersoners rättigheter. möjligheter och skyldigheter som andra. www.rfsl.se och www.rfslungdom.se

RFSU – Riksförbundet för sexuell upplysning. www.rfsu.se

Rikscentra för män. www.rikscentraforman.se

ROKS, Riksorganisationen för kvinnojourer och tjejjourer i Sverige. www.roks.se

Rädda barnen. www.rb.se

Ungdomsstyrelsen. www.ungdomsstyrelsen.se

Centrala begrepp

Bisexuell

Person som kan bli kär, förälskad i och/eller sexuellt attraherad av en person oavsett om det är en man eller en kvinna.

Bortträngning

Bortträngning innebär att en föreställning eller en känsloupplevelse helt utesluts från medvetandet och "glöms bort".

Dissociation

Dissociation är en psykologisk försvarsmekanism. När en individ utsätts för känslomässigt starka konflikter eller inre eller yttre påfrestningar reagerar hon/han genom att trycka undan minnen, syn- och känselintryck som väcker plågsamma känslor. Dessa utvecklas inte och integreras inte i personens medvetande utan finns isolerade inom individen, men kan komma till uttryck vid senare tillfällen.

Gay

Används om både homosexuella män och kvinnor, men man menar oftast män.

Grooming

Då en relation långsamt byggs upp till ett barn eller minderårig, för att över tid sexualisera relationen i ord och handling, kallas för grooming. Detta sker idag både på nätet och i verkliga livet. Just för att en relation byggs upp, kan ofta den minderåriga känna sig delaktig och skyldig till det som händer och även skuld om hn/han avvisar den vuxne. Det sker en maktförskjutning, där "vänskapen" blir sexuell. Det kan också vara svårare att anmäla, då det är en "trygg och bra vuxen som jag känner väl" som utsatt barnet för sexuella övergrepp.

Genusordning/Könsmaktsordning

Genusordning/könsmaktsordning innebär att det på ett strukturellt plan finns en maktordning i samhället där kvinnor är underordnade män. Historiskt har juridiska, ekonomiska och sociala fora skapats av och för män – lagar har skrivits av män, budgetar lagts med män i åtanke och offentliga rum anpassats efter manligt definierade behov. Detta har gjort att kvinnors erfarenheter och röster osynliggjorts. Även om vi i samhället idag har jämställdhet på papperet så lever könsmaktsordningens strukturer kvar, vilket motverkar en jämställdhetsutveckling.

Hbt

Benämning av homosexuella, bisexuella och transpersoner som grupp.

Hebofil

Att attraheras av barn mellan 13–17 år.

Heteronormativitet

Innebär att heterosexualitet och uttryck för heterosexualitet uppfattas som det normala, givna och förväntade. Därmed blir annan sexuell läggning och könsidentitet betraktad som onormal och konstig.

Homofobi

En uppfattning eller medveten värdering hos en individ, en grupp eller ett samhälle som ger uttryck för en starkt negativ syn på homosexualitet eller på homo- och bisexuella människor.

KASAM

Begrepp myntat av psykologen Aaron Antonovsky. En individs hälsa ökar i förhållande till hur hon/han upplever livet som begripligt, hanterbart och meningsfullt, även under svåra livsomständigheter. KänslaAvSAMmanhang – KASAM.

Könsidentitet

Det kön/genus man själv väljer att identifiera sig som. De flesta väljer det kön/genus som identifierades på BB, men inte alla.

Lesbisk

Homosexuell kvinna.

Normaliseringsprocess

Våldets normaliseringsprocess där gränserna i en relation förskjuts och det till synes extrema börjar framstå som normalt. När våldet normaliseras blir förövarens verklighet den utsattas och våldet internaliseras.

Nätvandrare

Nätvandrare är tillgängliga vuxna representanter bland barn och ungdomar på nätet. Syftet är att finnas som en tillfällig kontakt för ungdomar att bolla med, få stöd av och vid behov få hjälp med att komma i kontakt med andra professionella.

Pedofili

Att attraheras sexuellt av barn.

Sexuellt ofredande

Sexuellt ofredande är ett sexualbrott som begås av den som sexuellt berör ett barn under 15 år eller förmår barnet att företa eller medverka i någon handling med sexuell innebörd. Brottet begås även av den som blottar sig inför en annan person på ett sätt som är ägnat att väcka obehag eller genom att med ord eller handling ofreda en person på ett sätt som är ägnat att kränka den personens sexuella integritet.

Sexuellt trakasseri

Konkret handlar sexuella trakasserier om ovälkommen beröring, sexskämt, sexförslag, blickar och rörelser samt bilder som är sexuellt anspelade och nervärderande.

Transperson

Med transpersoner menas oftast personer som genom sina könsuttryck och/eller könsidentiteter avviker från könsnormen.

Våldtäkt

Enligt lagen innebär våldtäkt att någon blir tvingad till samlag eller andra sexuella handlingar genom våld eller hot, eller att gärningsmannen utnyttjar att den utsatta/utsatte befinner sig i ett hjälplöst tillstånd. Det betyder att våldtäkt förutom vaginala, anala och orala samlag också kan vara att föra in fingrar eller föremål i underliv eller anus, att tvinga någon att onanera eller att könsdelar kommer i beröring med varandra.

Webbkamerasex

När någon eller några har "sex" via webbkameran.

Webbkameraprostitution

När man onanerar eller visar upp sig sexuellt framför kameran och får mobiler och annat påfyllt i utbyte.

Sexuella övergrepp

Sexuella övergrepp är alla sexuella handlingar som görs mot någon, inför någon eller som en person får någon annan att göra mot personens vilja. Man har rätt att bestämma över sin egen kropp och sin egen sexualitet, det står i FN:s deklaration om mänskliga rättigheter och i Barnkonventionen.

För vidare information

Etik

Det var inte mitt fel: Om konsten att ta ansvar, Ann Heberlein (ICA Bokförlag 2008)

Den sexuella människan. Etiska perspektiv, Ann Heberlein (Studentlitteratur Lund 2004)

Kränkningar och förlåtelse, Ann Heberlein (Bokförlaget Thales 2005)

Om det så skulle kosta mig livet, Margaretha Stuesson (Libris 2009)

Skamfilad, Göran Larsson (Verbum Förlag 2007)

Ingen skugga så djup, Margareta Lindskog (Lumio 2003)

SOU 2004:121 ”Slag i luften. En utredning om myndigheter, mansvåld och makt”

Agneta Sandberg ”Sårade hjältar” (Preses Nams, 2006)

Tormod Kleiven, Intimitetsgränser og tillitsmakt (Det teologiske Menighetsfakultet, 2008)

Eva Lundgren, I Herrens vold (Cappelen förlag, 1985)

Hbt

Bryt! ett metodmaterial om normer i allmänhet och heteronormen i synnerhet (RFSU Ungdom, 2008)

Ord som taggar – Om HBT (NTG FRITT FRAM)

Att göra kön: om vårt våldsamma behov av att vara kvinnor och män, Ylva Elvin-Novak, Heléne Thomsson (Bonnier, 2003)

Övergrepp på barn

101 Boys – A study of sexual abuse, Börje Svensson (Rädda Barnen, 2001)

Pojkmottagningen, Anders Nyman och Börje Svensson (Rädda barnen, 2002)

Young Offenders, Anders Nyman, Olof Risberg och Börje Svensson (Rädda Barnen, 2001)

Boys – Sexual Abuse and Treatment , Anders Nyman och Börje Svensson (Rädda Barnen, 2002)

Vem vill vara ihop med mig då? Olof Risberg (Rädda barnen, 2004)

Unga förövare Anders Nyman, Börje Svensson och Olof Risberg (Rädda Barnen, 2001)

Sårbar og sterk. Menn som har vært utsatt for seksuelle overgrep i oppveksten: en kvalitativ studie av sosiale og kulturelle faktorer innvirkning på virkelighetsskaping og mestring, Torbjørn Herlof Andersen (2009)

Barn som ser pappa slå, Barbro Metell m.fl. (Gothia förlag, 2007)

Mot dessa våra minsta, Monica Dahlström-Lannes (Gothia förlag, 1990)

Våga se – Kunna handla, Majvor Eriksson (Konsultförlaget i Uppsala, 1996)

Child Sexual Abuse – Disclosure, Social Support and Subjective Health in Adulthood, Eva M C Jonzon (Karolinska Institutet, 2006)
Sexuella övergrepp mot flickor och pojkar, Svedin, C-G & Banck, L (Lund: Studentlitteratur, 2002)
Barnsexhandel – kommersiell exploatering av barn, Helena Karlén m.fl. (Ecpat, 2009)

Övergrepp på män

Sårbar og sterk. Menn som har vært utsatt for seksuelle overgrep i oppveksten: en kvalitativ studie av sosiale og kulturelle faktorer innvirkning på virkelighetsskaping og mestring, Torbjørn Herlof Andersen (2009)
Tause Menn, Torbjørn Herlof Andersen (2001)
The male survivor: the impact of sexual abuse, Mendel, Matthew (1995)
Leaping Mountains, Mike Lew (Small Wonder Books and North Atlantic Books, 1999)
Victims no longer, Mike Lew (Quill, 2004)

Kvinnliga förövare

BRIS-rapporten 2007
Även kvinnor kan vara förövare, Kordon, S. (2006)
The psychological impact of sexual abuse: Content analysis of interviews with male survivor Lisak, D. (1994)
Pojkmottagningen. Sexuella övergrepp och behandling. Reviderad upplaga, Nyman, A. & Svensson, B. (Rädda Barnen, 2002)
Women who sexually abuse children, Saradjian, J. (1996)
Sexuella övergrepp mot flickor och pojkar, Svedin, C-G. & Banck, L. (Lund: Studentlitteratur, 2002)
Mad, bad or victim? Making sense of mother-daughter sexual abuse. Feminist Criminology, 1, 283-302 Tracey, P. (2006)
Sexuella övergrepp mot barn, Definitioner och förekomst, Carl-Göran Svedin (BUP-Elefanten, Linköpings universitetssjukhus)
Min förövare var en kvinna, Jennie Isakzon (GU, Psykologiska institutonen, VT 2007)

Sociala medier

Sexuell exploatering av barn och ungdomar – vad vet de som möter barnen? (Stiftelsen Allmänna Barnhuset, 2006)
Vad gör unga på nätet? Elza Dunkels (Gleerups, 2009)
Barn och unga i den digitala mediekulturen, Ulla Carlsson (Nordicom, 2010)
Nätvandring! – En instruktionsbok om samtal med unga online (Fryshusets Nätvandrare i samarbete med Motala kommun)

Se Mig – Unga om sex och Internet (Ungdomsstyrelsen)
Carl-Göran Svedin, Gisela Priebe
(2009) www.ungdomsstyrelsen.se
Men fråga mig bara (Ungdomsstyrelsen) www.ungdomsstyrelsen.se
Ses offline? Ett metodmaterial om unga, sex och internet
(Ungdomsstyrelsen) www.ungdomsstyrelsen.se
Drabbad online, Nyman Anders (Projektet har initierats och genomförs
av BUP-Elefanten och
finansieras av World Childhood Foundation, 2006)
Säker på nätet? En handbok för föräldrar och andra vuxna,
Eva Thorslund (2007)

När ord står mot ord

När ord står mot ord, Else Kari Bjerva, <http://www.normisjon.no/filer/MASTEROPPGAVEN.16.11.09%5B1%5D.pdf>

Våld mot kvinnor

I arbetet med våldsutsatta kvinnor, Josefin Grände, Lisa Lundberg,
Maria Eriksson (Gothia förlag, 2009)
Prevalence of gender violence. Studies of four kinds of abuse in five Nordic
countries, Katarina Swahnberg (Linköping University Medical dissertation
no.794, Linköpings universitet, Faculty of Health Sciences 2004)
SOU 2004:121, Slag i luften. En utredning om myndigheter, mansvåld
och makt
Sårade hjältar, Agneta Sandberg (Preses Nams, 2006)
Flickan och skulden – en bok om samhällets syn på våldtäkt,
Katarina Wennstam (Bonnierpocket 2004)
Varför går hon? Carin Holmberg och Viveka Enander (Kabusa böcker,
2004)
Utsatt för våldtäkt – en bok till dig som blivit drabbad, Josefin Grände
(Gothia förlag 2007)
Vägen vidare efter våldtäkt: att bryta tystnaden, Lotta Nilsson,
Anette Wallqvist (Bokförlaget DN, 2007)
En riktig våldtäktsman - en bok om samhällets syn på våldtäkt,
Katarina Wennstam (Bonnier, 2005)
Alfahannar, Katarina Wennstam (Bonnier, 2010)
Liksom våldtäkt, typ..., Stina Jeffner (Utbildningsförlaget Brevskolan, 1998)
Menns vold mot kvinner, Marius Råkil (red) (Universitetsforlaget, 2002)

Övergrepp i kristna miljöer

Upprättelsens rum – om själavård för utnyttjade,

Mitt i församlingen nr 2004:5

Intimitetsgränser og tillitsmakt, Tormod Kleiven (Diakonova, 2010)

Rekrytering till befattning i Svenska kyrkan (Svenska kyrkans arbetsgivarorganisation, 2009)

Fra SKAM til VERDIGHET. Teologisk og psykologisk arbeid med vold og seksuelle overgrep, Elisabeth Torp m.fl. (Universitetsforlaget, 2003)

Kärlek, samlevnad och äktenskap. Rapport från en offentlig hearing den 6–9 september 2004. Svenska kyrkans utredningar 2005:1

Inte bara Knutby, Göran Bergstrand (Natur och Kultur, 2007)

Om det så skulle kosta mig livet, Margaretha Stureson (Libris, 2009)

Skamfilad, Göran Larsson (Verbum Förlag, 2007)

Forbrytelse og selvforståelse, Knut Hermstad (Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet, Trondheim, 2006)

Inte bara Knutby, Göran Bergstrand (Natur och Kultur, 2007)

Skapelsekonspirationen: fundamentalisternas angrepp på utvecklingsläran, Per Kornhall (Leopard förlag, 2008)

Upprättelsens rum. Om själavård för utnyttjade. Mitt i församlingen 2004:5

Mitt ibland oss, förebygga och hantera sexuella övergrepp mot barn

(Svenska kyrkan, Svenska kyrkans Församlingsförbund,

Svenska kyrkans unga, 2004)

www.kirkens-resurssenter.no

Art.nr: SK10397
ISBN: 978-91-86781-00-4
Produktionsår: 2011
Foto: Magnus Aronson/IKON
Produktion och tryck: Ekotryck Redners



MILJÖMÄRKT Trycksak 341142

”Goda liv förutsätter tillit.
Kristen tro bygger på tillit till Gud.
Men tillit kräver ansvar.
Den som är föremål för förtroendet
måste visa sig värd det.”

ANDERS WEJRYD, SVENSKA KYRKANS ÄRKEBISKOP